

Razvoj bjelovarske radiofonije od 1950-ih do danas

Skroban, Ema

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:251:681440>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI PRIJEDIPLOMSKI STUDIJ KULTURE, MEDIJA I
MENADŽMENTA

EMA SKROBAN

**RAZVOJ BJELOVARSKJE RADIOFONIJE OD
1950-IH DO DANAS**

ZAVRŠNI RAD

MENTOR: doc.dr.sc Marina Đukić

Osijek, 2024.

SAŽETAK

Završnoga rada studentice Eme Skroban, naslova:

Razvoj bjelovarske radiofonije od 1950-ih do danas.

U teorijskom je dijelu rada prikazan kratki povijesni pregled radiofonije u svijetu s naglaskom na američku, britansku, talijansku i njemačku radiofoniju te kako su izgledali početci emitiranja, a kako je to danas. Istaknuta je povijest radio novinarstva kao ključan aspekt radijskog programa te osamostaljenje radijskih odjela za novinarstvo od tiskovnih. Zatim je analizirana promjena radiofonije u Hrvatskoj s obzirom na društveno-političko stanje od 20-ih godina prošloga stoljeća pa sve do modernoga doba. Kroz istraživački dio prikazan je razvoj bjelovarske radiofonije od 50-ih godina prošloga stoljeća koji uključuje pojavu prvoga radioamaterskog kluba 50-ih te radijsku stanicu Radio Bjelovar koja je s emitiranjem započela 60-ih. Radio Bjelovar analiziran je kroz programski sadržaj koji je izlazio u tjedniku Bjelovarski list. Radio Bjelovar kroz godine je mijenjao dužinu emitiranja programa i programski sadržaj. Od bogatog sadržaja koji uključuje emisije, gostovanja i kontakt-emisije sve do promjene imena i komercijalizacije brenda i programskog sadržaja.

Ključne riječi: radio, novinarstvo, Bjelovarski list, Bjelovar

ABSTRACT

A brief historical overview of radio broadcasting in the world is presented in the theoretical part of the paper with an emphasis on radio broadcasting in America, Britain, Italy, and Germany that includes the beginnings of broadcasting and what it is like today. The history of radio journalism and the independence of radio journalism departments from print media departments are highlighted as key aspects of radio programming. The changes in Croatian radio broadcasting are analyzed in relation to the socio-political situation from the 20s to the modern era. The research part presents the development of radio broadcasting in Bjelovar from the 1950s, which includes the emergence of the first amateur radio club in the 50s and the local radio station Radio Bjelovar from 60s. Radio Bjelovar is analyzed through the program content published in the weekly newspaper Bjelovarski list. Over the years, Radio Bjelovar has changed the duration of its broadcasting program and its content. From rich content that includes shows, guest appearances, and call-in shows to changes in name and commercialization of the brand and program content.

Keywords: radio, journalism, Bjelovarski list, Bjelovar

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POČETCI RADIOFONIJE U SVIJETU	2
2.1. KDKA i njegov utjecaj na radiofoniju u Americi	3
2.2. BBC	3
2.3. Njemačka radiofonija	4
2.4. Unione Radiofonica Italiana	4
3. RAZVOJ RADIONOVINARSTVA	5
3.1. Čari glasa i naracije u radijskom novinarstvu	6
4. HRVATSKA RADIOFONIJA	7
5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	11
5.1. Određenje problema istraživanja	11
5.1.1. Problem i cilj istraživanja	11
5.2. Hipoteze istraživanja	11
5.3. Metodologija istraživanja	12
6. VAŽNOST LOKALNE RADIOFONIJE	14
7. BJELOVARSKA RADIOFONIJA	16
7.1. Pioniri u radioamaterizmu	16
7.2. Radio Bjelovar	17
7.3. Lokalne radijske stanice	18
7.4. Pojava ručnih radio stanica	18
8. PROGRAM RADIO BJELOVARA	19
8.1. Od eksperimenata do 80-ih godina	19
8.2. Od novog odašiljača iz 80-ih do ratnih 90-ih	28
8.3. Poslijeratne godine i prvo desetljeće novog tisućljeća	31
8.4. Današnji procvat komercijalizacije	32
9. ZAKLJUČAK	34
10. LITERATURA	36
11. PRILOZI	41
11.1. Popis tablica	41
11.2. Popis slika	41
11.3. Popis grafičkih prikaza	41

1. UVOD

Radio je masovni medij koji svoj sadržaj prenosi glasom, za razliku od novina i televizije koji to čine pisanim i glasovno-vizualnim načinima. Razvoj radija kao medija prati se od 20-ih godina prošloga stoljeća kada s emitiranjem započinje prva radijska stanica KDKA u Americi. Nakon toga, radijski svijet doživljava procvat i sve zemlje žele takvu tehnologiju. Hrvatska radiofonija ne zaostaje previše za svijetom. Već 1926. s emitiranjem počinje Radio Zagreb. Ostale radijske stanice kao što su BBC i RAI svoje korijene vuku iz tih ranih godina i još su uvijek na sceni te su glavne radijsko-televizijske kuće svojih zemalja.

Napretkom radijskog sadržaja pojavljuje se radijsko novinarstvo. Radijsko je novinarstvo zapravo oduvijek bilo prisutno u programskom sadržaju samo ljudi toga nisu bili svjesni. Radio je od svojih početaka imao za cilj informirati i zabaviti svoje slušatelje. A, kako informirati bez radijskog novinarstva? Ono nije ispočetka postojalo u obliku kakvom ga danas poznajemo već su mu trebale godine i desetljeća razvijanja. Radijsko novinarstvo važno je kako za radio koji pokriva nacionalno područje tako i za radio koji pokriva lokalno područje. Lokalne zajednice radio smatraju glavnim izvorom informiranja baš zbog njegove brzine prenošenja informacija. Tako da su lokalne radijske postaje oduvijek igrale bitnu ulogu u informiranju, zabavljanju i obrazovanju lokalne zajednice.

Kako je već spomenuto, hrvatska radiofonija nije zaostajala za ostalim zemljama unatoč političkim previranjima i relativno čestim promjenama vlasti. Političke su promjene značajno utjecale na informativne sadržaje zbog raznih restrikcija. Ne može se reći da Radio Bjelovar nije bio pod utjecajem političkih stranaka i raznih zakona i ograničenja. To dokazuju i programski sadržaj čije se trajanje s godinama mijenjalo, ali i različite emisije čija se tematika mijenjala.

Trebalo je mnogo vremena, demokratizacije i komercijalizacije da bi radijske stanice bile to što su danas – slobodne, bez cenzure i s cjelodnevnim emitiranjem.

2. POČETCI RADIOFONIJE U SVIJETU

Počeci radiofonije i novih istraživanja koji su išli u tome pravcu mogu se pripisati kanadskom izumitelju Reginaldu Aubreyu Fessendenu koji je „iz malene radiotelegrafske postaje izgrađene u selu Brant Rock u pokrajini Plymouth u Massachusettsu uspio u eter poslati instrumentalnu verziju pjesme “Sveta noć” (s fonografa), čitajući pritom kratke Biblijske poruke.“ (Mučalo 2010: 54) To nije bio prvi radijski program već prvi glazbeni i govorni sadržaj prenesen u takvom obliku. Smatra se da je prvi radijski program na svijetu počela emitirati postaja KDKA u Pittsburghu 2. studenoga 1920. godine. KDKA se naziva prvom radiopostajom jer je zadovoljila sljedeće uvjete: (1) koristio je radiovalove kako bi (2) emitirao nekodirani govor i glazbu (3) imajući pritom kontinuitet i raspored emitiranja (4) namijenjenog javnosti i to (5) temeljem dozvole izdane od strane javnih institucija navode Baudino i Kitross (1977: 63). Dvije godine kasnije rađa se britanska radiofonija koju predvodi BBC, a s emitiranjem započinje 14. studenog 1922. godine. Vodeći se načelima obrazovanja, informiranja i zabave, BBC dobiva status povlaštenog državnog medijskog servisa piše Mučalo (2011: 112). Godinu dana kasnije, 29. studenog 1923. godine, s emitiranjem je započeo Radio Berlin, prva njemačka radio stanica. Nepunih godinu dana nakon, 6. listopada 1924., u Rimu je počelo emitiranje prvoga radijskog programa u Italiji od strane *Unione Radiofonica Italiana* napominje Mučalo (2010: 108). Hrvatska nije previše kaskala za ostatkom Europe s obzirom na političku situaciju i mnoge restrikcije u medijskom informiranju. Radio Zagreb prvi je puta emitirao svoj program 15. svibnja 1926. godine konstatira Mučalo (2011: 115).

Američke i europske radio stanice nastale su u različitim uvjetima i značajno su se razlikovale. Politis, Nikiforos, Aleksić (2018: 2) navode da su američke radio stanice bile financirane iz sponzorstava i reklama te su shodno tome bile lokalne. Sadržaj koji su prenosile uglavnom je bio zabavnog karaktera naglašavajući važnost glazbenog programa, a to dokazuje istraživanje (Albig 2007: 348) koje navodi da se sadržaj programa bazirao na omjeru od 70 % glazbenog dijela i 30 % govornog dijela dok se u glazbenom dijelu najviše mogla čuti plesna i orkestralna glazba. Govorni dio temeljio se na obrazovnom sadržaju, vijestima te izvješćima s financijskih tržišta. Politis, Nikiforos, Aleksić (2018: 2) dalje navode kako je američki radio komercijalan dok je europski neprofitan. Sadržaj europskog radija bio je kontroliran od strane države te se, za razliku od američkog radija, emitirao na nacionalnoj razini. Država ili vlada odlučivale su što je bitno za radio program i što javnost želi čuti, a radio je program bio proizvod same nacije. Mnoge radijske postaje u Europi i Americi koje su bile pioniri postoje i danas, neovisno o tome jesu li komercijalne ili neprofitne.

Značajnije su radijske postaje KDKA u Americi, BBC u Velikoj Britaniji, IRA u Italiji te radijske postaje u Njemačkoj zbog praćenja promjene emitiranja programa kao posljedice društveno-političkih zbivanja za vrijeme Drugog svjetskog rata.

2.1. KDKA i njegov utjecaj na radiofoniju u Americi

KDKA radio postaja emitirala je s krova zgrade *Westinghouse Electric*, a prema Mučalo (2011: 110) KDKA je osnovan upravo s ciljem prodaje kućnih detektora na čijoj zgradi se nalazio prijemnik. U početku, kada je veoma mali broj ljudi posjedovao radio prijemnike, KDKA je odlučio izvijestiti o pobjedi Warrena G. Hardinga na predsjedničkim izborima navodi Smith (2014.) Tako je započela era radija, a to dokazuju i brojke. Broj licenciranih postaja za emitiranje porastao je od 1921. godine s pet na petsto do 1924. godine. A, situacija nije bila ništa drugačija ni s radio prijemnicima. 30-ih godina prošloga stoljeća oko 40 % stanovništva u kućanstvu je imalo bar jedan radio prijemnik, a desetljeće nakon ta brojka prelazi 80 % piše Craig (2004: 5). Osim utjecaja na potrošačko društvo, radio je, prije pojave televizije, imao i veliki utjecaj na politiku. Nijedan kandidat na predsjedničkim izborima nije mogao pobijediti bez kampanje u eteru. Danas radio nema baš toliko veliku ulogu u politici. Prema službenim stranicama CBS-a, KDKA postoji i danas, ali u razvijenijem obliku u sastavu CBS Broadcasting Inc. s programima CBS News Radio, KDKA-TV, Westwood One, CNBC Radio, Pittsburgh Pirates Radio Network, NFL on Westwood One.

2.2. BBC

Put britanske radiofonije bio je malo kompliciraniji od američke. Britanska pošta, servis koji je upravljao telegrafijom i telefonijom, bila je nadležna za izdavanje dozvola za osnivanje službenih radijskih postaja. Mnogi su investitori htjeli osnovati svoju radio postaju, a zbog stalnog je pritiska Britanska pošta napokon popustila i odlučila investitorima dati mogućnost osnivanja privatne tvrtke koja će dobiti dozvolu za javno emitiranje i tako je nastao British Broadcasting Company. BBC je postao jedini nositelj razvoja radiofonije na cijelom britanskom otoku. Program se trebao financijski uzdržavati posebnim porezom koji bi plaćali svi koji kupuju radijski prijemnik, no mnogi su imali prijemnike kućne izrade stoga je ipak uvedena mjesečna pretplata za sve one koji su htjeli slušati radiovalove navodi Mučalo (2011: 111). BBC je 1927. godine postao povlaštenu javni servis pod izravnom zaštitom kraljevske obitelji uz garanciju političke i financijske neovisnosti. BBC se danas može pohvaliti s deset radijskih

mreža diljem zemlje, po dva nacionalna radijska servisa u Škotskoj, Walesu i Sjevernoj Irskoj i 39 lokalnih radijskih postaja diljem Engleske i Kanalskih otoka. (BBC: 2024).

2.3. Njemačka radiofonija

Ubrzo nakon što je s emitiranjem počeo Radio Berlin na sceni su se pojavile i mnoge druge njemačke radiopostaje. To su postaje u Leipzigu, Münchenu, Frankfurtu, Hamburgu, Stuttgartu, Breslau, Königsbergu i Münsteru. Iako su radijske postaje bile u privatnom vlasništvu, država je svejedno provodila pojačani nadzor nad njima te je upravljala programskim sadržajem navodi Mučalo (2011: 112). Ubrzo je osnovano i službeno tijelo *Reichs Rundfunk GmbH* koje je nadziralo rad radiopostaja na području cijele Njemačke. Adena i sur. (2015: 1887) u svojem radu navode kako je radio u Njemačkoj od 1929. godine bio usmjeren na obrazovne i kulturne sadržaje u svojem programu te je nacistima i komunistima bilo uskraćeno pojavljivanje u eteru, a analize vijesti uvijek su zauzimale prodemokratsku i antiektremističku perspektivu. Nakon što je Hitler preuzeo obnašanje vlasti kancelara Njemačke, došlo je do velikog zaokreta – od antinacističkih do pronacističkih radijskih programa i stalnog širenja nacističke propagande. Cijela je Njemačka za vrijeme 2. svjetskog rata bila podijeljena pa je tako bila podijeljena i njemačka radiofonija. U britanskoj zoni na radiovalovima emitirao je *Nordwestdeutscher Rundfunk* (NWDR) sa sjedištima u Hamburgu i Colognu. U francuskoj zoni bio je *Südwestfunk* (SWF) sa sjedište u Baden-Badenu, a sovjetska je zona držala radiostanice u Berlinu i Leipzigu navodi Badenoch (2005: 578). Danas njemačka radiofonija više nije podijeljena po zonama te svaka savezna država ima po nekoliko radijskih stanica.

2.4. Unione Radiofonica Italiana

URI je 1927. godine zamijenio EIAR (*Ente Italiano per le Audizioni Radiofoniche*). Kako njemačke, tako su i talijanske radiostanice već početkom 30-ih godina 20. stoljeća postale medij propagande i prenošenja fašističkih svjetonazora. U to vrijeme, EIAR je u svoj programski sadržaj uvrstio vijesti u obliku izvješća koja je dostavljao PR ured vlade uz upute o načinu isporučivanja i najave riječi, ali i o riječima koje su u eteru uživo bile zabranjene navode Galdi, Peitra i Savini. (2010: 2) „At the end of 1939 there were only 1.1 million paid-up subscribers to the EIAR among a population of 42.9 million, living in 9.7 million households.“ (Menduni 2004: 17) 1954. godine EIAR postaje RAI (*Radiotelevisione Italiana*) koja postoji i danas. Zanimljivo je da se njegov sadržaj temeljio isključivo na klasičnoj glazbi, a piratska glazba nije

postojala. Jedini radio s pop glazbom bio je Radio Monte Carlo koji je bio osvježenje u monopolu državne postaje navodi Glazba.hr (2024).

3. RAZVOJ RADIONOVINARSTVA

Nakon tehničkog razvoja radija, uvidjelo se da radio može učinkovito prenositi vijesti i to brzinom većom nego tiskovine stoga se vrlo brzo rađa radijsko novinarstvo koje postaje sve bitniji dio radijskog programskog sadržaja.

Radijski program za cilj ima obrazovati, zabaviti i informirati slušatelje. „Već od svoga početka radio je strukturiran po principu 70 posto prisutnosti glazbenih poruka i 30 posto govornih poruka“. (Sapunar 2002: 152) 30 se posto govora čini veoma malo s obzirom na ovih 70 posto glazbe, no to je sasvim dovoljno da bi slušatelji dobili najbitnije informacije o lokalnim, ali i svjetskim događanjima. No, čak i prije samog strukturiranja, u svojim počecima radio je služio kao izvor informacija o vremenskim uvjetima ili burzovnim kretanjima navodi Mučalo (2010: 95). Informiranje slušatelja, odnosno donošenje vijesti, bilo je u lošoj poziciji neko vrijeme. Kako je radijska mreža rasla tako je rastao broj radija koji su prenosili vijesti svojim slušateljima. Novinari tiskovina su se u tom trenutku zabrinuli za svoj položaj zbog moguće konkurencije. „Novinska se industrija ozbiljnije zabrinula tek onda kad su mlade radijske mreže CBS i NBC objavile rezultate svojih prvih godina poslovanja. ... Reklame su na radiju „oživjele“ i dobile dimenziju koju im hladni tisak definitivno nije mogao pružiti.“ (Mučalo 2011: 101). No, do medijskog je raskola došlo kada se radio umiješao u novinarske teme i odlučio izvijestiti o otmici sina pilota Charlesa Lindbergha te objavi rezultata predsjedničke kampanje između demokrata Roosevelta i republikanca Hoovera. *AP*, *United Press* i *International News Service* istupili su protiv radija i pozvali i ostale na bojkot (prestanak objavljivanja radijskog sadržaja i najava programa). Radijske su se postaje ubrzo snašle i oformile, u početku ne pretjerano uspješne, informativne odjele piše Mučalo (2011: 101).

Mediji su odlučili potpisati *PressRadio sporazum* 1934. godine navode Streibert i Lewis (1941: 1). „... the press associations agreed to supply the networks with summaries of the news in the late morning and late afternoon for five minute broadcasts which, it was believed by them, would be of minimum competition with the press.“ (Streibert i Lewis 1941: 54) Ako se pojave izvanredne i vrlo bitne vijesti, radio stanice ih mogu odmah emitirati po primitku.

Novinske su agencije trebale snabdijevati radijske postaje s vijestima koje ne bi trajale duže od 5 minuta i emitirale bi se dvaput dnevno s naglaskom na izvore vijesti u najavama i odjavama.

No, s već oformljenim informativnim odjelima, radijske su postaje vrlo brzo uvidjele negativne strane sporazuma i shvatile prednost koju su imali, a to je brzina navodi Mučalo (2011: 104). Brzina je doživjela novu perspektivu onda kada je izumljen prijenosni snimač Presto 1934. godine koji je riješio problem snimanja na terenu no nije riješio problem montiranja snimke. Pedesetih godina u Njemačkoj usavršen je magnetofon koji je bio jednostavniji za rukovanje, kvaliteta zvuka bila je bolja i zvuk se mogao obrađivati kaže Mučalo (2011: 105). Osim brzine, Streibert i Lewis (1941: 60) konstatiraju kako je radio medij koji je nepristran i neće izvještavati o parcijalnim istinama ili subjektivnim mišljenjima dok će novine često isticati urednička mišljenja.

3.1. Čari glasa i naracije u radijskom novinarstvu

Pri radijskom čitanju vijesti pozornost valja usmjeriti vrsti vijesti, načinu na koji će se pročitati te tonu glasa. Vijest često čitaju osobe autoritativnog glasa te su vijesti uvijek već napisane i čitane od riječi do riječi u eteru, a to ih razlikuje od običnog govora kojeg izvodi radijski voditelj za vrijeme trajanja programa navodi Dunn (2003: 118). „Speech on radio strives to create the illusion of personal verbal interaction, the illusion of participation and response, as part of the intimacy and immediacy of radio.“ (Dunn 2003: 118) Način pisanja vijesti ne razlikuje se previše od vijesti u tiskovinama. Vijest odgovara na glavna novinarska pitanja, ali je prema trajanju puno kraća od novinske vijesti.

Zanimljivost je da se razni autori slažu kako je optimalan broj riječi za vrijeme radijskog govora između 140 i 180 riječi po minuti ili tri riječi po sekundi piše Rodero (2012: 393).

Radijske se vijesti također mogu prepoznati i prema specifičnoj strukturi koja naglašava ono što je bitno uz često ponavljanje informacija. Osim specifične strukture, radio nudi ono što ne mogu ponuditi tiskovine, a to su tonski zapisi. Tonski zapisi vrlo dobro dočaravaju situaciju na lokaciji s koje radijski reporter izvještava u tome trenutku i donose dašak realnosti u eter navodi Dunn (2003: 126).

Zaposlenici radija koji ulaze u eter trebaju biti govorno sposobni kako bi tečno prenijeli vijest slušateljima. Doktor Ristić je na uzorku od 350 spikera proveo istraživanje i došao do zaključka da mnogo njih ima neke pogreške u govoru od kojih se ističu poremećeno govorno disanje, poremećaj tečnosti rečenica, poremećaj glasnoće, poremećaj artikulacije, kronična upala glasnica i druge napominje Sapunar (2004: 208).

4. HRVATSKA RADIOFONIJA

Prije osnivanja lokalnih radiostanica, došlo je do *booma* amaterskih radiostanica. Postoje različite radioamaterske službe, odnosno stanice, a službene stranice Hrvatskog radioamaterskog saveza (2018) navode fiksnu službu (komunikacija između nepomičnih radiostanica), mobilnu službu (između pokretnih ili pokretne i nepokretne), radio-goniometrija (određivanje smjera u kojem se nalazi radiostanica pomoću druge radiostanice) te nama bitna u ovome radu radiodifuzija (odašiljanje programa kojega će čuti javnost). „Povijest radioamaterizma zapravo je velik i važan dio povijesti bežične komunikacije pa tako i radijskog medija. Naime, mnogi radioamateri bili su inicijatori prvih radijskih emitiranja, pa i uspostave prvih radijskih postaja u Europi i Americi.“ (Mučalo 2010: 40) U Americi je došlo do značajnog broja rasta radioamaterskih stanica za vrijeme Prvog svjetskog rata navodi Mučalo (2010: 41). „Radioamater koristi suvremenu radijsku opremu za komunikaciju s ostalim radioamaterima za javne potrebe, rekreaciju ili vlastito unapređenje.“ (Radioklub „Osijek“, n.d.) Amaterske su radio stanice svakako u svojim začetcima, ali i danas jako bitan način komunikacije u uvjetima izvanrednih stanja pišu Nollet i Ohto (2013: 426).

Od amaterskih radiopostaja izdvaja se Radio stanica Kutnjak o kojoj je 1971. godine snimljen film *Nek se čuje i naš glas*. Prema filmu, ova radio stanica u svojem programu imala je glazbu puhačkog orkestra u realnom vremenu te različite recitacije i igrokaze. U mjestima kraj Bjelovara izdvaja se Omladinska radiostanica Narta koja je bez programskog reda neko vrijeme vrtjela gramofonske ploče no ubrzo je bila ugašena od strane vlasti zbog kvarova i financijskih problema. Hrvatski su radioamateri izdavali svoje časopise. Prvi je bio iz 1924. godine pod nazivom *Radio šport* zatim dvadesetak godina kasnije *Radio*, a od 1992. godine izlazi današnji časopis *Radio HRS* navodi mrežno izdanje Hrvatske enciklopedije. Zanimljivost je da su češoslovački radioamateri bili puno napredniji od onih u Jugoslaviji jer su imali dozvolu za stupanje u kontakt sa svim radioamaterima svijeta navodi članak u Časopisu Radio (1946, br. 4). Jugoslavenski su radioamateri imali problem tadašnje zatvorenosti zemlje.

Početak radiofonije na prostorima Republike Hrvatske seže u 1923. godinu kada je Hrvatska bila dio Kraljevine SHS. Prvi *Pravilnik o privatnim radio-telegrafsko-telefonskim prijemnim aparatima* donesen je 1923. godine čime je priznato postojanje radijskih aparata navodi Mučalo (2002: 17). Nakon 3 godine od pravilnika, s emitiranjem je započeo Radio Zagreb, a prvi program je otvorila himna *Lijepa naša*. Zanimljivost je da je radio emitirao samo u večernjim satima i to po dva sata svake večeri, a politički su se sadržaji zaobilazili u širokom luku zbog restriktivnosti tadašnje politike. Osim što je vlast bila restriktivna, ubirala je i takse, a država je

imala pravo na 12 % ostvarenih prihoda i 50 % od čiste zarade. Za samo godinu dana, broj pretplatnika Radio Zagreba narastao je sa 700 na 7,7 tisuća navodi Mučalo (2011: 116). Ubrzo dolazi do promjene političke vlasti, odnosno imena zemlje kada se Hrvatska nalazi u sklopu Kraljevine Jugoslavije.

I u Kraljevini Jugoslaviji, Radio Zagreb ostao je apolitičan, no mnogi nezadovoljni slušatelji tražili su politički angažman u radijskom programu. Broj je slušatelja sporo rastao, prihodi su se smanjivali, a radijski je program ostao isti kao i u početku te se sastojao od koncertnih izvedbi, savjeta za kuhanje, kratkih vijesti i jezičnih tečajeva piše Mučalo (2002: 42). Krajem 30-ih godina prošloga stoljeća donesena je uredba o državnom preuzimanju svih radiostanica. Radijom je sada upravljao Upravni odbor od nekoliko članova te radio više nije bio obvezan državi plaćati porez, značajne se promjene u programu nisu dogodile, ali odbor je radio na poboljšanju čujnosti Radio Zagreba navodi Mučalo (2002: 46).

Nezavisna Država Hrvatska priznata je 1941. godine, a ubrzo su u radijski program uvedene vijesti Vrhovnog zapovjedništva *Wermachta* na njemačkom jeziku. Radio Zagreb stavljen je pod nadležnost Državnog tajništva za prosvjećivanje, a dobio je i novi naziv *Državna radio-postaja Zagreb*, a uskoro postaje *Državna krugovalna postaja Zagreb*. Program je započinjao i završavao sviranjem hrvatske himne, a emitirao je skoro cijeli dan što je veliki napredak u odnosu na početke. U dvadesetak je godina doživio promjenu s emitiranja dvosatnog programa na cjelodnevno emitiranje. Vijesti su se čitale na sedam stranih jezika, a novitet je bila i emisija za radnike. U glazbenom sadržaju, program je emitirao hrvatske budnice i koračnice, a broj pretplatnika je, zbog poboljšane jačine odašiljača, porastao na 60 tisuća piše u svojoj knjizi *Radio u Hrvatskoj* (2002) Marina Mučalo.

Prema Mučalo (2002) Radio Zagreb u SRF Jugoslaviji doživio je snažna cenzuriranja u pogledu crkvene glazbe i prijenosa nedjeljnih misa zbog komunističkih uvjerenja da je Crkva zapreka između naroda i propagirane ideologije pa je umjesto tog sadržaja uvedena *Emisija za selo*. Najznačajniji dio programa bile su obavijesno-političke emisije u kojima su se isticali politički ciljevi. Osnivana su tijela koja su nadzirala rad medija. Na području FNRJ 1951. godine (bivše SFR Jugoslavije) emitiralo je čak 15 radijskih postaja. Iste godine osnovan je Radio Jugoslavija čiji je program u večernjim satima morao prenositi Radio Zagreb. Četiri godine nakon, donesen je prvi *Zakon o radio-difuznim stanicama* u kojima su se radiostanice definirale kao „ustanove osnovane na načelima društvenog upravljanja.“ (Mučalo 2002: 70)

Do 1968. godine, Radio Zagreb, kao krovna stanica, osnovao je veliki broj lokalnih radio stanica koje su nabrojane u Tablici 1. Prema Đukić, Barić Šelmić, Levak (2024), lokalne

radiostanice za ciljeve su imale promicanje političkih ciljeva i poboljšanje kvalitete kulturnog života, a nastajale su u ruralnim sredinama.

Tablica 1 Radio postaje koje je osnovao radio Zagreb do 1968. godine

Radijska postaja	Godina nastanka
Radio Dubrovnik	1942.
Radio Osijek	1943.
Radio Zagreb II	1945.
Radio Rijeka	1945.
Radio Split	1945.
Radio Sljeme	1953.
Radio Bjelovar	1966.
Radio Zadar	1968.

Izvor: obrada autorice (prema Mučalo 2002: 62)

Hrvatska se nakon niza političkih smjena odlučila da želi biti samostalna zemlja, a to joj je donijelo rat. Rat nije spriječio radijske programe u emitiranju. Neki radijski programi nastavili su izvještavati i za vrijeme Domovinskog rata u Republici Hrvatskoj, a radijsko izvještavanje bilo je najbrži izvor informacija o ratnim događanjima. „Većinski sadržaj ratnog radijskog programa činile su kratke vijesti, središnje informativne emisije neograničenog trajanja i tek poneka autorska emisija.“ (Mučalo 2010: 175) „O dobivanju informacija uoči akcija hrvatske vojske Živana Podrug kazala je: „Pa znate šta, informacije vam uvijek cure i neslužbeno. Uvijek neko ima nekog u vojsci, uvijek neko ima nekog u policiji, uvijek ima neko nekog u centru za obavješćivanje.““ (Vucić 2017: 27) Prema Mučalo (2010) glazba je bila veliki dio radijskog programa. U početku su se puštale stare budnice i davorije, a kasnije su mnogi glazbenici snimali domoljubne pjesme koje su se puštale u eteru kao potporu braniteljima i stanovništvu zahvaćenom ratnim razaranjima.

Prema Đukić, Barić Šelmić, Levak (2024) trenutno je 140 radijskih postaja i 157 radijskih kanala u Republici Hrvatskoj, a ograničena financijska sredstva, mali interes ljudi za rad u tom mediju te spora i skupa digitalizacija predstavljaju prepreke pri daljnjem razvoju.

Danas živimo u digitalnoj eri radija. Digitalni se radio naziva DAB+ i radi se na tome da Republika Hrvatska u potpunosti bude pokrivena DAB+ signalom. DAB označava digitalno audio emitiranje što znači da je nasljednik analognog radija poznatijeg kao FM radio. DAB donosi bolju kvalitetu zvuka, jednostavniji izbor programa te je besplatan. 97 % Republike Hrvatske pokriveno je digitalnim signalom, od 2020. svi novi automobili u Europskoj uniji moraju imati ugrađen DAB+ prijamnik, a do 2032. godine se predviđa udio od 77 % osobnih vozila u RH s DAB+ prijamnikom navodi službena stranica OIV-a (2024).

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

5.1. Određenje problema istraživanja

5.1.1. Problem i cilj istraživanja

Problemi koji se nastoje riješiti ovim istraživanjem jesu kako je komercijalizacija utjecala na programski sadržaj, kako se program lokalnih radijskih stanica odrazio na svakodnevne živote slušatelja te kako se sadržaj Radio Bjelovara mijenjao kroz godine.

Cilj jest prikazati promjenu u programskom sadržaju Radio Bjelovara s naglaskom na promjene u emisijama i reklamnom sadržaju te što je donijela promjena imena i brenda navedenom radiju. Također, nastoji se prikazati rad radioamaterskih klubova kao pionira radiofonije na području radio Bjelovara. Isto tako, analizira se važnost lokalnih radijskih stanica kroz razgovor sa starijim stanovnikom mjesta Orovac kroz intervju prema njegovim sjećanjima slušanja Radio Bilogore Kapele.

5.2. Hipoteze istraživanja

H1: Radioamaterski klub Nikola Tesla postavio je temelje za razvoj radiofonije na području Bjelovara.

H2: Povećanjem trajanja emitiranja radijskog programa, povećava se i broj radioprijemnika.

H3: 60-e godine prošloga stoljeća obilježene su uvođenjem blokova stalnih emisija na lokalnim radio postajama.

H4: 70-e godine karakterizira povećanje reklamnog sadržaja u programu lokalnog radija.

H5: Krajem 70-ih događa se preokret u programskom sadržaju jer se program emitira tematski po danima.

H6: Do kraja 90-ih glazba počinje zauzimati sve manji dio programskog sadržaja radija.

H7: Krajem 80-ih lokalna radijska postaja uvodi noćni program i značajno povećava trajanje emitiranja.

H8: 90-ih godina drastično pada količina reklamnog sadržaja u odnosu na 70-e godine.

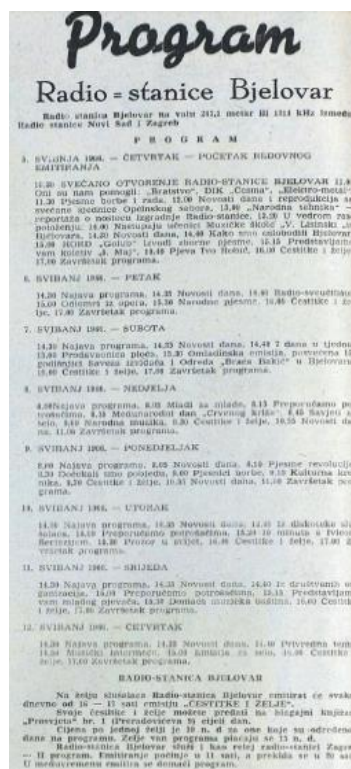
H9: Vremenski se trajanje emitiranja povećava kako radio napreduje i popuštaju restrikcije vlasti.

H10: Radio Bjelovar kroz godine mijenja valne duljine emitiranja programa.

5.3. Metodologija istraživanja

Metoda istraživanja jest analiza medijskog sadržaja, a obzirom da ne postoje konkretni zapisi o radu lokalnih radijskih stanica izvor kojim se autorica koristi jest Bjelovarski list, to jest njegova digitalizirana verzija.

Bjelovarski je list najdugovječniji tjednik koji izlazi od 1949. godine. Narodna knjižnica „Petar Preradović“ i Državni arhiv u Bjelovaru pokrenuli su projekt digitalizacije lista, a najstariji sačuvani digitalizirani broj je iz siječnja 1958. godine. Digitalizirani su svi sačuvani brojevi do studenoga 1992. godine Bjelovarski je list u svojim brojevima uvijek pokrivaio najznačajnije teme i probleme lokalnog stanovništva, isprva stanovništva komune i kotara Bjelovar, a kasnije i grada Bjelovara te Bjelovarsko-bilogorske županije. Bjelovarski list prati rad Radio Bjelovara od samog njegova početka emitiranja, točnije od 1966. godine. Dugi niz godina u većini je brojeva Bjelovarskog lista izlazio detaljan program emitiranja Radio Bjelovara, počevši od 1. svibnja 1966. godine koji je prikazan na Slici 1.

Slika 1 1. program Radio Bjelovara, 1. svibnja 1966. godine

Izvor: Bjelovarski list, br. 18, 1966.

U analizi će se utvrditi dužina trajanja programa, tematika emisija te žanrovi, ali i udio glazbenog programa u cjelokupnom programskom sadržaju. Uz to, utvrdit će se količina reklamnog sadržaja te njihov postotak u cjelokupnom programu. Osim analize programskog

sadržaja Radio Bjelovara iz tjednika Bjelovarskog lista, autorica provodi intervjuje s mještanima sela Orovac (selo 15 kilometara udaljeno od Bjelovara) i Patkovac (selo 9 kilometara udaljeno od Bjelovara) kako bi saznala kakva je bila važnost lokalnih radija i što je u svojim počecima lokalna stanica Radio Bilogora Kapela emitirala.

Istraživanjem se želi postići rezultat koji će ukazati na promjene programskog sadržaja, duljine trajanja programa, količine reklamnog sadržaja i slično. Kao uzorak uzet je Radio Bjelovar koji je najduže opstao na području Bjelovara, uz promjenu imena sredinom 90-ih godina prošloga stoljeća u BBR (Bjelovarsko-bilogorski radio).

Program Radio Bjelovara analiziran je kroz stratificirani slučajni uzorak. Ukupna populacija od 26 godina, a svaka 3 mjeseca se prati program kroz slučajan odabir jedne najave programskog sadržaja u mjesecu pomoću generatora slučajnih brojeva. Brojevi koji su analizirani za potrebe ovoga rada su: br. 18 (1.5.1966.), br. 34 (18.8.1966.), br. 48 (24.11.1966.), br. 6 (16.2.1967.), br. 19 (18.5.1967.), br. 34 (31.8.1967.), br. 46 (23.11.1967.), br. 5 (8.2.1968.), br. 18 (9.5.1968.), br. 31 (8.8.1968.), br. 44 (7.11.1968.), br. 3 (23.1.1969.), br. 16 (24.4.1969.), br. 30 (31.7.1969.), br. 40 (9.10.1969.), br. 1 (8.1.1970.), br. 15 (16.4.1970.), br. 26 (2.7.1970.), br. 42 (22.10.1970.), br. 2 (14.1.1971.), br. 15 (15.4.1971.), br. 26 (1.7.1971.), br. 43 (28.10.1971.), br. 6 (17.2.1972.), br. 19 (18.5.1972.), br. 33 (24.8.1972.), br. 44 (9.11.1972.), br. 7 (22.2.1973.), br. 18 (10.5.1973.), br. 34 (30.8.1973.), br. 46 (15.11.1973.), br. 42 (30.10.1981), br. 5 (6.2.1986.), br. 4 (5.2.1987.), br. 30-31 (26.7.1990.), br. 6 (7.2.1991.) Sveukupno je analizirano 40 brojeva, nažalost postoje godine (1974., 1975., 1976., 1977., 1978., 1979., 1980., 1982., 1983., 1984., 1985., 1988., 1989.) koje nisu mogle biti analizirane jer ne postoje zapisi programa Radio Bjelovara u brojevima Bjelovarskoga lista. Zbog istog su razloga godine 1981., 1986., 1987., 1990. i 1991. parcijalno analizirane.

6. VAŽNOST LOKALNE RADIOFONIJE

Lokalna radiopostaja označava područje koncesije (dozvola za korištenje nacionalnog dobra, u ovome slučaju radiovalova) koje je najčešće ograničeno na područje grada, okolnih gradskih mjesta i općina, no može i šire, a to ovisi o jačini odašiljača navodi Cikač (2020: 25). Iz lokalnih radiopostaja nastaju javne radiopostaje. Lokalne radio postaje preteče su radiofonije u cijelome svijetu.

Na lokalnim su radio postajama, za razliku od javnih, u počecima prevladavali glazbeni sadržaji i emisije u kojima slušatelji zovu i traže glazbeni broj ili pričaju o gorljivim problemima društva. Prva lokalna radiopostaja bio je Radio Dubrovnik. Prije dvije godine obilježio je 80 godina postojanja, a pravi je primjer medija koji promiče tradiciju i kulturnu baštinu svoga grada. (Šveb za DuList, 2022.)

Citat iz Bjelovarskog lista navodi: „Lokalna radio-stanica mora što potpunije iskoristiti sve specifičnosti grada (i čitave regije) u kome postoji, ona je (kao i lokalna štampa) osjetljiv seizmograf svih zbivanja i problema jedne pokrajine, a uz to i kulturno-obrazovni faktor od velikog značaja. Zbog toga je pogrešno kada šema njezina programa oponaša šemu velikih radio-stanica, jer su njihove potrebe i mogućnosti zapravo različite.“ (Sabol, 1966: 4) U ovome je citatu rečeno sve ono što je bitno za jednu lokalnu radijsku postaju.

Lokalni je radio najbitniji zbog prenošenja informacija koje se tiču kraja u čijem se području radiovalovi emitiraju. Za dobivanje najnovijih lokalnih informacija, većina će ljudi uključiti neku od lokalnih radiostanica navodi Cikač (2020: 22). Prema istraživanju Instituta za razvoj i međunarodne odnose Zagreb (2017) 35,1 % ispitanika će više puta dnevno poslušati radio s ciljem informiranja o lokalnim događajima. Važnost lokalnog radija prepoznata je i za vrijeme različitih kriza ili izvanrednih stanja. Radio posjeduje tu dozu fleksibilnosti gdje se u eteru mogu čuti bitne informacije u bilo kojemu trenutku, a isto tako ima veliki utjecaj na psihološko stanje čovjeka pri čemu služi kao sigurna zona u trenutku kada je slušatelju vjerojatno potrebna utjeha navode Spence i suradnici (2011: 229). Odličan je primjer takve situacije razoran potres u Zagrebu 2020. godine koji se osjetio i u Bjelovaru. Slušatelj iz intervjua (Skroban, 2024) naveo je kako se sjeća da je programski voditelj Alfa radija u tom trenutku vrlo smirenim tonom rekao kako se trenutno događa potres i zamolio slušatelje da ne paničare te izađu iz kuća ili stanova na čistinu. Spence i suradnici također navode da lokalne radijske stanice imaju slušateljstvo koje će bolje odgovoriti na kriznu situaciju jer percipiraju višu razinu građanske odgovornosti nego slušatelji regionalnih ili nacionalnih postaja.

Osim vijesti, nerijetko će lokalni radio imati emisiju malih oglasa u kojima se u eter javljaju klijenti ili prodavači. Tako radio postaje bitan segment povezivanja lokalne zajednice i stvaranja poslovnih veza. „Ak' je im'o ne'ko nešto za prodaju onda su ubacivali oglase. Onda se to trž'lo. Svinje, krave, puna sela su bila 'ko je šta im'o za prodaju. Sve se oglašavalo preko te Kapele... A, tu i tam' neki traktor, al' slabo se onda trž'lo sa tratktorima. To su bile godn'e da nisu ljudi imali. Čak i perad, pure, guske.“ (Martinčević, 2024)

Lokalni radio također može imati značajnu ulogu u razvoju ruralne sredine. U svoj programski sadržaj vrlo jednostavno mogu ubaciti pitanja siromaštva, nejednakosti spolova, probleme u poljoprivredi i slično navode Al-hassan, Andani i Abdul-Malik (2011). „In majority of cases, programming is produced by the community, with focus on local concerns and issues.“ (Al-hassan, Andani i Abdul-Malik 2011). Lokalni radio svakako ima tu moć u spajanju poljoprivrednika i pomoći pri zajedničkom rješavanju agrarnih i ruralnih pitanja. A, stanovništvo ruralnih krajeva nije znalo za radio sve dok ga nisu vidjeli uživo. Sugovornik iz intervjua priča anegdotu kako je to bilo kada je prvi put čuo i vidio radio „Onda sam iš'o gledat' u radio gdje su ti ljudi koji pjevaju, sviraju.“ (Martinčević, 2024)

„Nama je Radio stanica Bilogora Kapela onda bila sve. ... Uvijek su mi za rođendane slali čestitke preko Kapele onda smo mi to slušali. Ja sam bio klinac, osnovna škola.“ (Martinčević, 2024) Radio je čak povezivao i obitelji koje su živjele u različitim mjestima. Osim čestitki za rođendane, Radio Bilogora Kapela vrtjela je i čestitke i želje za mladence. „Svatovi kad' su bili, onda su oni produženo rad'li. Zaruki, svatovi, pozdravljali svekar svekrvu, snaju.“ Sugovornik se prisjeća i kako je dobivao glazbene brojeve na radiostanici za dobar uspjeh u školi pa je tako radio dobio funkciju motivatora. Ali, bilo je s druge strane i prijetnji. „Onda kad' nisam bio dobar u školi rekli su da će mi dat' pjesmu *Imam sina Miladina, kamo sreće da ga nemam*.“ (Martinčević, 2024)

Uz klasične značajke lokalnog radija, u suvremeno se doba javljaju i značajke koje su došle s promjenom načina života te promjenama u svijetu općenito. Tako radio danas postaje „doktor“, „promicatelj održivog poduzetništva“ i slično. Verban Buzeti i Belović (2012) navode kako su upravo lokalne radiostanice bile te koje su u svoje programske sadržaje uvrstile teme iz područja zdravlja i zdravog načina života. Autorice navode konkretne primjere u Pomurju gdje ističu da je do 2012. godine emitirano više od 600 priloga o zdravom načinu života. Prilozi uključuju gostovanja liječnika i stručnjaka tog područja te promoviranje publikacija koje promiču zdravlje. Svakako nisu radio stanice pomurskog kraja jedine koje brinu o zdravlju svojih slušatelja. Pojačana briga dogodila se za vrijeme pandemije COVID-19 virusa kada su sve

radijske stanice izvještavale o najnovijim informacijama, ali i pozivali slušatelje na građansku poslušnost i boravljenje u svojim domovima. Gore navedene autorice naposljetku zaključuju kako je vrlo bitno sklopiti partnerstva s medijima, odnosno lokalnim radiopostajama, jer će se tako informacije svakako prenijeti do ciljane publike.

A, osim promicanja zdravlja, radio danas promiče i društveno odgovorno poslovanje. Društveno je odgovorno poslovanje u posljednje vrijeme postalo stupica poslovanja poduzeća. Poduzeću ovakvo poslovanje kroz djelovanje na održiv i ekološko prihvatljiv način te brigu o svojim zaposlenicima podiže ugled. Prema istraživanju koje je provela Basara (2019: 27) radijska postaja Rovinj FM odličan je primjer lokalne postaje koja promovira ovakvu vrstu poslovanja. Autorica navodi kako je u roku od tri godine, u emisiji *Dobar primjer* na spomenutom radiju gostovao čak 101 pojedinac, organizacija ili neprofitna udruga koja je priznata od lokalne zajednice i promovira društveno odgovorno poslovanje.

7. BJELOVARSKA RADIOFONIJA

7.1. Pioniri u radioamaterizmu

Bjelovarska radiofonija prati se od kraja 50-ih godina prošloga stoljeća kada je s radom krenuo Radio kluba *Nikola Tesla*, a koji postoji i danas. Preteča ovoga radioamaterskog kluba bio je RK "Gimnazija" koji se ne spominje nakon 1954. godine. „Radio klub „Nikola Tesla“ je udruga tehničke kulture u kojoj se slobodno udružuju građani radi ostvarivanja svojih osobnih i zajedničkih potreba i interesa u tehničkoj kulturi u području radijske komunikacijske tehnike.“ (Statut RK „Nikola Tesla“) Do kraja 60-ih godina izradili su različite uređaje (prijemnici, predajnici, mjerni uređaji) te obučili nove operatore i održali veze s Venezuelom, Brazilom, Japanom i Izraelom, piše Š. I. (1968: 5). Svoje je radijske sekcije imao u okolnim selima Cigleni, Višnjevcu i Šandrovcu. Klub je 1983. godine za svoju aktivnost dobio priznanje Konferencije SSRNH Zajednice općina Bjelovar, a od strane Saveza radio-amatera Hrvatske klub je predložen za zlatnu plaketu »Nikola Tesla« koja je tada bila najveće priznanje dodijeljeno od strane Saveza radio-amatera Jugoslavije navodi Č. Z. (1984: 10)

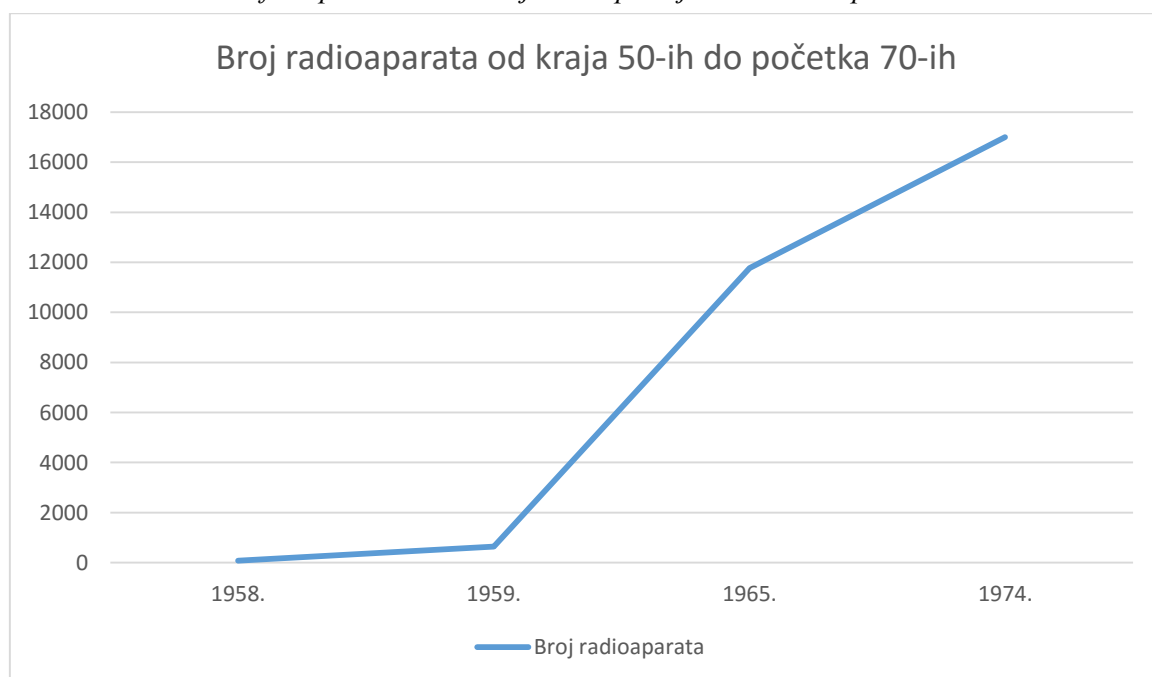
Osim RK *Nikola Tesla*, u kotaru Bjelovar postojao je još jedan radioamaterski klub. CB Radio-klub *Sedam sekretara SKOJ-a* osnovan je 1980. godine. 90-ih godina prošloga stoljeća mijenja ime u CB Radio klub Bjelovar jer je prestao djelovati u sastavu nekadašnjeg omladinskog doma *7 sekretara SKOJ-a* navodi Budimir (1990: 28).

7.2. Radio Bjelovar

Ključan datum za bjelovarsku radiofoniju je 5. svibnja 1966. U 10.30 sati s radom je počeo Radio Bjelovar na adresi Gundulićeva ulica 2. U početku je emitiranje započinjalo radnim danom u 14.30 sati, a nedjeljom u 8.30 sati. Početni domet radiostanice bio je 50 kilometara. Sredinom 70-ih godina, radiostanica dobiva novi antenski sustav, a početkom 80-ih dobiva 1-kilovatni odašiljač koji je bio 19 puta jači od starog pa tako pokriva područje Bjelovara te dio Zagreba, Kutine i Siska piše Bjelovarski list. „Radio-stanica bi trebala biti najefikasnije sredstvo za informacije, razmjenu mišljenja i stavova, obrazovanje i razonodu našeg čovjeka — ona bi trebala da nam uz ono što saznamo iz republičkih stanica, pruži sve što nas prati u našem pokrajinskom životu.“ (Bjelovarski list, 1966: 4). Kroz svoje godine rada, Radio Bjelovar obilovao je mnoštvom različitih radijskih emisija od kojih se ističu i navode u programu Radio Bjelovara u digitaliziranom Bjelovarskom listu: *Iz biblioteke društveno-ekonomske i političke literature, Tražimo najveselije selo, Emisija za esperantiste, Omladinska emisija, Top20, Građani o svome gradu, Kronika dana, Tribina predsjednika, Emisija za selo, Kulturni mozaik, Iz stvaralaštva naših škola, 42 47, Burza rada*. Najslušanije bile su *Građani o svome gradu* gdje su slušatelji imali priliku govoriti o problemima koje treba riješiti te emisija *42 47* koju je uređivao DJ Marijan Puhač Mrvica.

Vremenom raste i broj radijskih aparata u privatnom posjedu, prikazano na Grafičkom prikazu 1, zbog povećanja kupovne moći, napretka tehnologije, ali i želje ljudi za nekom vrstom zabave.

Grafički prikaz 1 Rast broja radiopostaja od 50-ih do početka 70-ih

Izvor: obrada autorice (prema Bjelovarski list)

7.3. Lokalne radijske stanice

Nakon početka rada Radio Bjelovara, počele su se javljati i lokalne radijske stanice. Od lokalnih se stanica izdvajaju Radio Bilogora Kapela, Radio Čazma i Radio Grubišno Polje.

Radio Bilogora Kapela započela je s emitiranjem 1968. godine, a bila je nadaleko poznata zbog svoje emisije *Želje slušalaca* koje je karakterizirao glazbeni program, odnosno želje i pozdravi za razne prigode navodi Kovačić (2019.) Ova radijska postaja imala je relativno dobar domet zbog odašiljača jačine 50 W. „Do podne smo mogli slušat' i zvuk je bio dobar, a poslijepodne se ništ' nije čulo. Miješale su se stan'ce.“ (Martinčević, 2024) Pokretač radija bio je Aleksander Šandor Peršinović, a radio se održavao samofinanciranjem. Nažalost, 1979. godine ugašen je od strane vlasti piše Kovačić (2019).

Iste godine kada s emitiranjem počinje Radio Bilogora Kapela, počinje i Radio Čazma. Ovaj radio ubrzano napreduje i raste, a nakon dva desetljeća ima 10-ak suradnika i četiri stalna zaposlenika navodi Stojković (1988: 5). Najveći dio radijskog programa zauzima glazbeni program (31 %), dok informativni program i reklame čine svaki po 21 %, a kontakt program 19 %. Domet slušanosti je 100—150 km, a glavni urednik bio je Zvonko Marinić, piše Stojković (1988: 5). Danas na području Čazme djeluje Super radio čiji je vlasnik Dražen Kocijan Kocka.

Radio Grubišno Polje s emitiranjem je započeo u listopadu 1991. godine, a glavni razlog emitiranja bio je rješavanje problema protoka informacija za vrijeme Domovinskog rata navodi se na službenim stranicama Grada Grubišno Polje. U početku je radio djelovao u vrlo skromnim uvjetima sa skromnom opremom, a čuo se u krugu od 30-ak kilometara zbog odašiljača jačine 100 W navodi V. M. (1992: 8). Funkcionirali su sa samo troje zaposlenih: urednica Dubravka Vukoja, voditeljica programa Dijana Kalember i tehničar Željko Horvat, a program je išao od 12 do 18 sati. Danas se Radio Grubišno Polje čuje u krugu od 50 kilometara zbog novog antenskog sustava, a broji pet zaposlenih navode službene web stranice Grada Grubišno Polje (2014).

7.4. Pojava ručnih radio stanica

Početkom 80-ih godina prošloga stoljeća pojavljuju se mobilne i pokretne radio stanice koje su od velike pomoći bile vatrogascima i ostalim javnim službama. Tako je kotar Bjelovar odlučio suvremeno opremiti svoja vatrogasna društva s dvanaest komada mobilnih radiostanica i šezdeset pokretnih radiostanica. U to je vrijeme u središnjoj Hrvatskoj oko 15 000 građana imalo ručne radiostanice i odobrenje za njihovu upotrebu.

8. PROGRAM RADIO BJELOVARA

Sapunar (2002) navodi kako se radijsko doba dijeli na četiri velike etape koje su obilježile emitiranje radijskog sadržaja. Prva je započela 20-ih i trajala sve do 50-ih godina prošloga stoljeća. Ovu etapu karakterizira KDKA i početak njenog emitiranja te ustrajnost velikog broja razvijenih zemalja da imaju bežični prijenos zvuka i glasa. U ovome se razdoblju osniva veliki broj novih postaja, a postaje koje već postoje povećavaju domet emitiranja i kvalitetu prijenosa zvučnoga signala. Sljedeća etapa traje od 50-ih do 70-ih, a karakteristično za nju je otkrivanje tranzistora. On je poboljšao staru radijsku tehnologiju te pojeftinio podsustave za emitiranje i prijem signala. Vrlo ključna ovdje je popularizacija glazbe među pukom te dovođenje glazbe iz dvorova i elitnih odredišta u narod. Pretposljednja etapa naziva se zrelim dobom radija i kratko traje, svega deset godina (od 70-ih do 80-ih). U ovome se razdoblju radio usavršava u smislu programskom sadržaja (novi žanrovi) i tehnoloških dostignuća. Danas smo u digitalnom dobu radija koje se počelo nazirati 80-ih. Radio danas daje mogućnost dvosmjernog komuniciranja kojeg do tada nije bilo te se može slušati *on demand* putem internetskih platformi.

Razvoj Radio Bjelovara prati se od početka njegova emitiranja, točnije 1966. godine, odnosno prijelaza između druge i treće etape, zrelog doba radija.

8.1. Od eksperimenata do 80-ih godina prošloga stoljeća

Analiza programa Radio Bjelovara (dalje u tekstu radio) započinje 1. svibnja 1966. godine kada Bjelovarski list objavljuje najavu programa radija. Program se sastoji od vremena emitiranja i sadržaja koji se emitira cijeli tjedan od četvrtka (kada je radio službeno počeo emitirati) pa sve do sljedećeg četvrtka. Radio je od ponedjeljka do subote emitirao od 14.30 do 17 sati, a nedjeljom od 8 do 11 sati. U promatranom tjednu, u četvrtak, radio je iznimno emitirao program od 10.30 do 17 sati zbog svečanog otvorenja. Emitirao je u ograničenom vremenu jer je Radiostanica Bjelovar služila kao relej (svojevrсни pojačivač signala) radiostanici Zagreb koja je emitirala svoj II. program. Svakoga dana od 16 do 17 sati (nedjeljom od 9.30 do 10.55) imao je poseban program *Čestitke i želje*. Svako emitiranje započinje najavom programa. Svakoga dana program ima segment *Novosti dana* u trajanju od 5 minuta. Vrlo bitna stavka je glazba pa osim čestitki i želja koje su naručivali slušatelji, radio emitira emisije poput *Odlomci iz opera*, *Pjesme revolucije*, *Domaća muzička baština*, *Muzički intermeco*, a osim o glazbi, govorilo se i o kulturi i to kroz emisiju *Kronika kulture*. Radio je u svojem programu u ovome razdoblju rado ugostio mlade pjevače i hrvatske kantautore.

Neizostavna je bila briga o ruralnom području i poljoprivredi u emisijama za selo.

Segment *Novosti dana* ubrzo nakon početka njihova emitiranja postaju *Dnevne novosti* te ostaju bitan dio programa, a *Čestitke i želje* postaju *Čestitke, pozdravi i poruke* te se emitiraju stalno jer su vrlo slušane. *Čestitke, pozdravi i poruke* u početku traju sat vremena, 1968. godine ih se skraćuje na pedeset minuta, 1971. na 15 minuta, 1972. na pola sata i onda se kasnije vraćaju na originalno trajanje od sat vremena.

Program radija također naznačuje prijenos II. programa Radio Zagreba prije i nakon programa radija u Bjelovaru. Na radiju se pojavljuje taj komercijalni karakter gdje se reklamiraju različite tvrtke i od njih radio stvara zaradu kroz segment programa prvotno nazvan *Muzika i reklame*. Radio ubrzo shvaća da mu reklame donose zaradu stoga ih više ne pokušava prikazati kao zabavni sadržaj uz glazbu već se u programskom sadržaju pojavljuju *Reklame privrednih organizacija i obavijesti*.

U programu se javljaju emisije za djecu i mlade te sport kroz emisiju *Muzika, sport, muzika* koju kasnije nasljeđuje *Sportska kronika*. Programski producenti shvaćaju važnost raznolikog programa za različite dobne skupine i različite interese svojih slušatelja. A, osim toga fokusiraju se na lokalno stanovništvo i daju presjek događanja u Bjelovaru kroz *Bjelovarsku kroniku*.

Dvije su emisije koje se posebno izdvajaju 1966. u Bjelovarskom listu. *Iz biblioteke društveno-ekonomske i političke literature* za koju je inicijativu dao Općinski komitet Saveza komunista Bjelovar. Smatrali su da je vrlo bitno komuniste i radnike upoznati s djelima eminentnih društveno-političkih radnika i njihovim stavovima prema aktualnim pitanjima društveno-ekonomskog i političkog razvoja Jugoslavije navodi Š. I. (1968: 5). S druge strane je emisija *Tražimo najveselije selo* koja je čista suprotnost prethodno navedenoj emisiji. Ova je emisija bila koncipirana tako da je izlazila u dijelovima, točnije 6 emisija koje se snimaju u različitim selima. Nakon emitiranja svih šest emisija slušatelji glasanjem izabiru najveselije selo navodi Bjelovarski list (1966: 4).

Radio u svoj program 1967. godine uvrštava humor kao dio emisije *Na humorističkom valu*.

A, kako šlageri (ljubavne pjesme laganog tempa) doživljavaju svoj vrhunac 70-ih godina 20. stoljeća tako se pojavljuju i u programu Radio Bjelovara u svojem zasebnom segmentu *Parada šlagera*. Osim šlagera, u ovome desetljeću dolazi i do *booma* festivala, a radio je konkretno popratio kajkavski festival kroz emisiju *Odjeci s festivala kajkavskih popevki*.

Proizvođači – potrošačima naziv je emisije koja je ekonomsko-propagandnog karaktera te takve emisije sve više dolaze do izražaja u programu radija. Ostale značajne gospodarske, ekonomske, sportske i druge emisije naznačene su u Tablici 2.

Tablica 2 Emisije do 1970.

Emisija	Tematika	Trajanje (min)
Novosti dana	vijesti	5
Kronika kulture	kultura	20
Muzika – sport – muzika	sport i glazba	10
Iz biblioteke društveno-ekonomske i političke literature	gospodarstvo	20
Tražimo najveselije selo	glazbeno-društvena	90
Proizvođači – potrošačima	gospodarska	28
Bjelovarska kronika	lokalne vijesti	5
Za vas vozači	promet	30
Iz radnih kolektiva	ekonomska	20
Omladinska emisija	za mlade	20
Na humorističkom valu	humoristična	15
Za poljoprivrednike	poljoprivreda i selo	30
Emisija za esperantiste	kultura	20

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

60-ih godina prosječno vrijeme trajanja programa iznosi 165 minuta dnevno. Od toga govorne emisije zauzimaju 26 % programskog sadržaja, vijesti 17 % i glazba 51 %, ostatak zauzimaju najave i odjave programa. Sljedećeg desetljeća, kada je prosječno trajanje programa 216 minuta, značajnije promjene se događaju u količini emitiranja govornih emisija pa se tako govorne emisije emitiraju u 35 % programa što je povećanje od skoro 10% u odnosu na 60-e.

Vijesti i dalje zauzimaju 17 % programa dok je glazbeni sadržaj smanjen na 45 % cjelokupnog programskog sadržaja. Prema Tablici 3 da se zaključiti kako je radio napredovao te produživao trajanje emitiranja cjelokupnog programa, a samim time i emisija, vijesti i glazbenog sadržaja.

Tablica 3 Prosječno trajanje govornih emisija, vijesti i glazbe 60-ih i 70-ih

Godina	1960-e	1970-e
Govorne emisije	43 min	77 min
Vijesti	29 min	36 min
Glazba	85 min	97 min
Ostalo (najave i odjave programa)	8 min	6 min

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

Glazbeni sadržaj počinje popunjavati puno veći dio programa nego u početcima radijskog emitiranja i to kroz dijelove programa koji emitiraju samo dalmatinske pjesme, klasičnu glazbu, narodnu glazbu, pojedinačne izvođače poput Ive Robića, Gabi Novak i ostalih. Od klasičnih izvođača i izvedbi ističu se: Schumann, Mozart, Dvoržak, Debussy, Chopin, Beethoven, Offenbach, Liszt, operete, glazba za harfu i komorni ansambl, jazz. I to kroz pojedinačne emisije trajanja 15 – 20 minuta.

Radio njeguje domaću glazbu, ali u program polagano uvodi i strane izvođače poput sarajevskih i francuskih interpretatora zabavne glazbe te slovensku, tursku, američku i bosansku narodnu glazbu. Uz njegovanje različitih žanrova i nacionalnosti izvođača, osmišljavaju se i vrlo kreativni nazivi glazbenih emisija poput *Šarene muzičke minute i glazbeni vrtuljak*, *Raspjevani globus*. Program radija u većoj se mjeri sastojao od glazbenih brojeva, a neke od emisija navedene su u Tablici 4. *Čestitke i želje* najdugovječnija je emisija na radiju. *Muzički intermeo* i *Odlomci iz opera* također se spominju vrlo često i emitiraju dosta dugo. Ostale se glazbene emisije mijenjaju po potrebi i trendu u glazbi.

Tablica 4 Glazbene emisije do 80-ih

Emisija	Trajanje (min)
Čestitke i želje	60
Odlomci iz opera	30
Muzički intermeco	10
Domaća muzička baština	30
Parada šlagera	25
Šarene muzičke minute i glazbeni vrtuljak	15
Raspjevani globus	28
Latinsko-američki ritmovi	20
Melodije s rang-lista	30

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

Zanimljivost je da su praznike tretirali kao nedjelje pa su tako i emitirali kao da emitiraju nedjeljom iako je možda bio dan usred tjedna.

Krajem 60-ih godina u programu radija jasno se naznačuje blok stalnih emisija. Stalne emisije bile su one koje su se svakim danom emitirale na valovima radija. Uz stalne emisije, emitirale su se i ostale koje su se mijenjale po potrebi. Radio radnim danom od 14 do 15 sati emitira glazbene emisije, omladinsku, esperantističku i mnoge druge, a od 15.30 počinje s blokom stalnih emisija čije su tematika i trajanje navedeni u Tablici 5.

Tablica 5 Stalne emisije 60-ih

Emisija	Tematika	Trajanje
Lokalne obavijesti	lokalne vijesti	5
ZRP poručuje	reklame	25
Bjelovarska kronika	dogaćanja u Bjelovaru	10
Čestitke, pozdravi i poruke	glazba	50

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

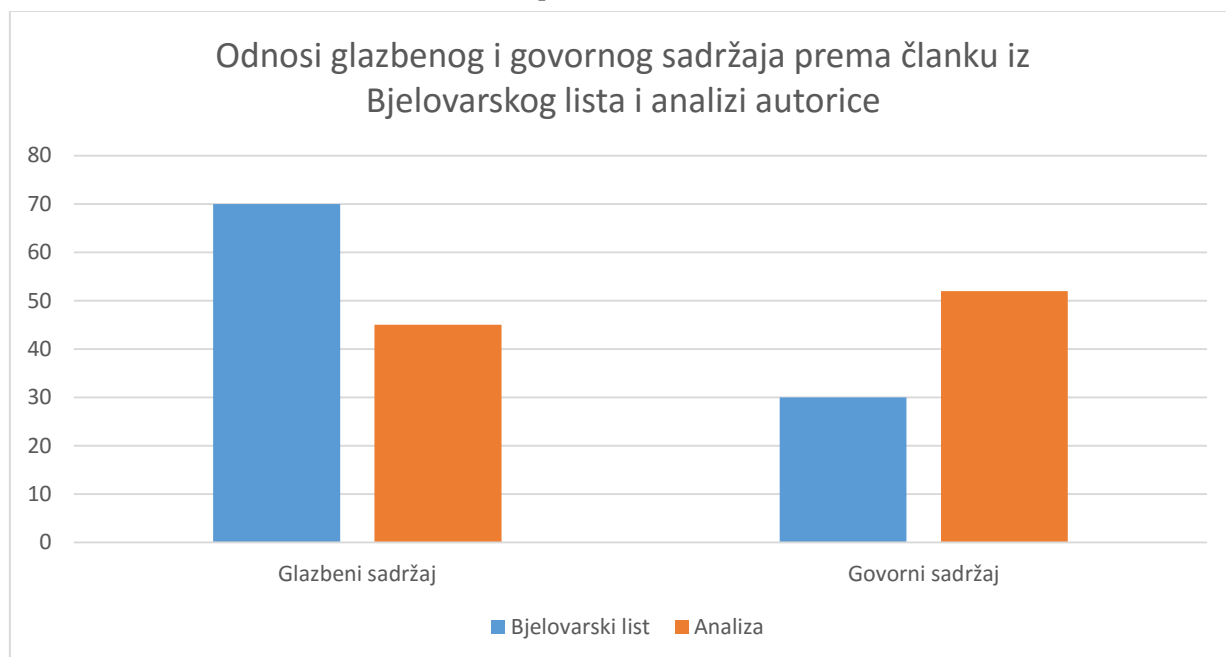
Na početku 70-ih godina prošloga stoljeća radio počinje sponzorirati Bjelovarski list kroz segment *Sutra u Bjelovarcu*. Ovo je sponzoriranje vrlo logično zbog toga što Bjelovarski list vraća protuuslugu radiju objavljivanjem radijskog programa svakoga tjedna.

Gospodarska se kriza obrušila na medije pa tako i na radio. Početkom 70-ih godina donosi se odluka o ukidanju svih emisija za koje radijska kuća ne dobiva novčanu naknadu i da ubuduće radio treba poslovati po strogo ekonomskim principima. Jedna od emisija koja je donijela veliku zaradu jest emisija *Građani o svome gradu* u kojoj su Bjelovarčani progovorili u problemima od kojih se ističu problemi čistoće, zabave, cesta, nogostupa i trgovina. Dobro poznata emisija *Čestitke, pozdravi i poruke* mijenja ime u *Čestitke i pozdravi te ekonomsko-propagandne poruke* 1976. godine naglašavajući tako karakter zarade i emitiranja programa prema ekonomskim principima.

U eteru se 1973. godine pojavljuje kratka priča u vremenskom trajanju od 15 minuta. Kratka je priča kratka pripovjedna proza koja se pojavljuje početkom 19. stoljeća u književnosti, no vrlo lako se može pretočiti i na druge medije baš zbog svoje kratkoće.

Cijelu 1974. i 1975. godinu radio ne emitira svoj program zbog preseljenja i izgradnje novog antenskog sustava u Ždralovima. Nakon stanke, radio priprema mnogo inovacija. Odlučuje se okrenuti lokalnoj zajednici i lokalnom sadržaju pritom pazeći na koncept uklapanja u republički sistem radio informiranja. Govorne i govorno glazbene emisije obuhvaćaju oko 30 posto cjelokupnog programa, a ostatak je zauzima glazbeni sadržaj navodi Bjelovarski list (br. 4, 1975). Na promatranom uzorku od 16 programa iz 1970. (brojevi 1, 15, 26 i 42), 1971. (brojevi 15, 26, 43 i 6), 1972. (brojevi 6, 19, 33 i 44) i 1973. godine (brojevi 7, 18, 34 i 46) govorne emisije i vijesti prosječno zauzimaju čak 52 % programa dok tek 48 % zauzima glazbeni sadržaj. Takvi su udjeli glazbe i govora zauzimali radijski eter zbog toga što su lokalne radijske postaje emitirale puno kraće u odnosu na nacionalne radijske postaje. Udjeli emitiranja prema članku iz Bjelovarskog lista i prema analizi vidljivi su u Grafičkom prikazu 2.

Grafički prikaz 2 Usporedba postotnih odnosa govora i glazbe 70-ih godina prema Bjelovarskom listu i prema analizi

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

Najznačajnije su emisije naznačene u Tablici 6: *Kronika dana*, *Tribina predsjednika*, *Emisija za selo*, *Kulturni mozaik*, *Iz stvaralaštva naših škola*, *Građani o svome gradu*. Popularnost doživljava glazbena emisija 42 47 koju uređuje tada popularni DJ Marijan Puhač Mrvica.

Tablica 6 Emisije od 70-ih do 80-ih

Emisija	Tematika	Trajanje (min)
Građani o svome gradu	društvena	20
Kratka priča	književnost	15
Kronika dana i danas u Bjelovaru	vijesti	8
Tribina predsjednika	politika	60
Emisija za selo	poljoprivreda i selo	30
Kulturni mozaik	kultura	10
42 47	glazba	60

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

Krajem 70-ih godina prošloga stoljeća radio se odlučuje na promjenu programa pa tako kreće s emitiranjem programa kojeg karakteriziraju dnevne teme. Program je po danima biti tematski: u ponedjeljak je udarna tema bila sport, u utorak udruženi rad, u srijedu se govorilo o radu i životu u mjesnim zajednicama, u četvrtak su novinari govorili o udarnim temama Bjelovarca, a petak je bio posvećen zabavi, program subotom posvećen je mladima i njihovim problemima, a nedjeljom se program nije emitirao.

Od početka emitiranja programa pa sve do početka 80-ih godina prošloga stoljeća radio je mijenjao vrijeme emitiranja programa. Promjene su prikazane u Tablici 7. Produženo vrijeme emitiranja pojavilo se s napretkom radijske tehnike, popuštanjem cenzure i pronalaskom novih valova za emitiranje. Prosječno vrijeme emitiranja lokalne radio postaje 60-ih godina bilo je 2,75 sata dok je 70-ih godina prošloga stoljeća to poraslo na 3,6 sati. Od toga je u počecima glazba zauzimala najveći dio sadržaja, čak 51% dok se 70-ih godina udio glazbe smanjuje na 45% programskog sadržaja.

Tablica 7 Promjene vremena emitiranja 70-ih

Godina	Vrijeme emitiranja
1966.	14.30 – 17.00
1968.	14.00 – 17.00
1970.	13.00 – 17.00
1971.	12.57 – 17.00
1973.	12.58 – 17.30
1975.	13.58 – 17.30
1976.	14.00 – 17.30
1979.	12.00 – 15.00

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

Danas su reklame sastavni dio svakog radijskog programa, no prije to nije bilo posve tako. U počecima je radio vrlo mali dio svojega emitiranja podređivao reklamnim sadržajima no kako je vrijeme odmicalo tako su reklame zauzimale sve veći dio radijskog programa, prikazano u Tablici 8. Radio je ubrzo shvatio važnost reklamnih sadržaja jer je taj sadržaj donosio zaradu stoga su postojale emisije u kojima bi se proizvođači oglašavali. Ove su emisije nerijetko

mijenjale nazive, a bile su čak i implementirane u glazbene minute s ciljem prekrivenog oglašavanja. U početcima reklame zauzimaju manje od 15% programa no 70-ih se taj postotak povećava na 25 %, a kasnije na čak i više od 60 % zbog toga što su se reklamni sadržaji spojili s glazbenim dijelom programa. Programski postotak reklamnih emisija vidljiv je u Tablici 8, a prosječni porast količine reklamnog sadržaja vidljiv je u Grafičkom prikazu 3.

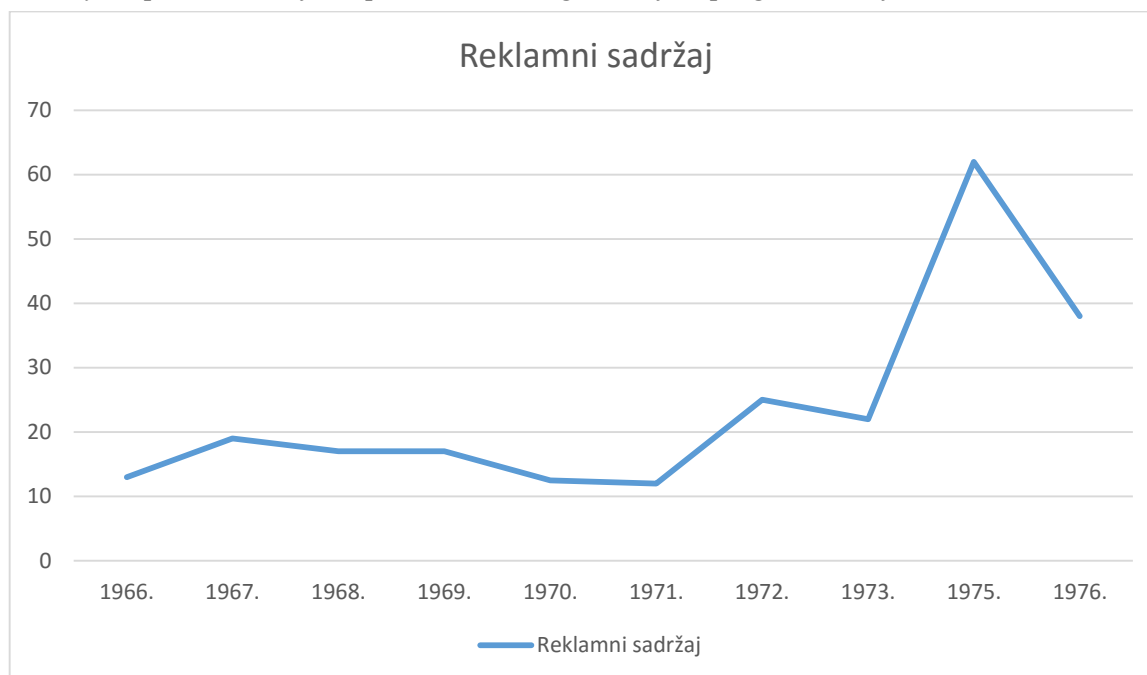
Tablica 8 Reklamne emisije 70-ih

Godina	Naziv reklamne emisije	Trajanje	Programski postotak
1966.	Preporučamo potrošačima	20	13 %
1967.	Proizvođači – potrošačima	28	19 %
1968.	Reklame i obavijesti	30	17 %
1969.	Obavijesti i reklame	30	17 %
1970.	ZRP ¹ poručuje	30	12,5 %
1971.	ZRP	30	12 %
1972.	Naša glazba – poruke ZRP-a	60	25 %
1973.	ZRP, prvi blok + ZRP, drugi blok	28 + 25	22 %
1975.	ZRP + Čestitke, pozdravi i reklame	28 + 85	62 %
1976.	ZRP + Čestitke i pozdravi te ekonomsko-propagandne poruke	28 + 52	38 %

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

¹ Zajednički reklamni program

Grafički prikaz 3 Prosječni porast reklamnog sadržaja u programu radija od 1966. do 1976.

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

8.2. Od novog odašiljača iz 80-ih do ratnih 90-ih godina prošloga stoljeća

Radio napokon dobiva veću čujnost preko kilovatnog odašiljača koji je 19 puta jači od prethodnog za čiju su nabavku radni ljudi Informativnog centra i Skupština općine Bjelovar izdvojili oko 36 milijuna starih dinara. Radio od tog trenutka svojim programom pokriva područje bjelovarske regije te dio Zagreba, Kutine, Siska i nekih drugih gradova navodi Bjelovarski list (1980: 1).

Početak 80-ih godina radio u svoj program uvodi ljetnu shemu prema kojoj u ljetnim mjesecima (točnije od 1. srpnja do 1. kolovoza) koncipira svoje emitiranje na kratkim informacijama i popularnoj glazbi.

Radio Bjelovar još uvijek emitira prema principu dnevnih tema pa tako 1981. godine ponedjeljkom u eteru vlada ekonomsko i političko ozračje, utorkom se govori o sportu, srijedom o selu i poljoprivredi, četvrtkom o važnosti medija, petkom o društveno-političkim temama, a subotom mikrofon pada na omladince.

Sve do sredine 80-ih godina, Bjelovarski list ne objavljuje konkretan program Radio Bjelovara. Ponekad se pišu članci o radu radija. Godine 1985. otvara se segment *Izbor iz tjednog programa Radio Bjelovara* gdje urednik izdvaja najvažnije novosti svakoga dana u tjednu i napiše njihov sažetak. O tome piše Božo Harar koji je ujedno i urednik programa radija.

Sredinom 80-ih veći dio programa radija čini glazba, a zanimljivost je da do tada radio već po deveti put ima prijenos uživo. U ovom slučaju to je drugo poluvrijeme utakmice između ORK Partizan i Kristala u Zaječaru. Osim glazbe, emitira se program koji se sastoji najvećim dijelom od lokalnih vijesti i okrenut lokalnoj zajednici. Izdvajaju se sport, problemi lokalnih tvrtki i slično. Konkretno se govori o uspjesima Koestlina i 5. maja te Smotri stvaralaštva kulturno-umjetničkih društava osnovnih škola. Do 1985. godine radio program broji 18 000 sati emitiranja.

Radio produljuje vrijeme emitiranja na četiri sata, a 1990. godine u svoj programski sadržaj uvrštava noćni program koji se emitira četvrtkom i petkom od 19 sati, a subotom od 20 sati i temelji se uglavnom na glazbenim željama. Promjene vremena emitiranja prikazane su u Tablici 9. 90-ih se godina prošloga stoljeća prosječno emitira 417 minuta programa što je skoro dupli rast količine emitiranog programa u odnosu na 70-e godine kada se emitiralo 216 minuta programa. 90-ih godina govorne emisije prosječno zauzimaju čak 228 minuta programa, vijesti 33 minute, a glazba tek 172 minute. Tako da se glazba, za razliku od 70-ih godina, emitira u samo 38 % programskog sadržaja.

Tablica 9 Promjene vremena emitiranja 90-ih

Godina	Vrijeme emitiranja
1990.	14.00 – 18.00 + noćni program (četvrtak i petak od 19.00, subota od 20.00)
1991.	9:00 – 18.55

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

Početkom 90-ih godina program se sastoji od top lista glazbe, zasebnih glazbenih brojeve, želja slušatelja te dijelova programa *Top vijest* i *Bjelovarske novosti*. Kako popušta politički utjecaj, tako radio ima i vjerskih emisija poput *Misli iz Biblije*. Plaćeni sadržaji dobivaju emisiju pod nazivom *Reklamni butik*. A, da je radio bio ažuran i pratio trendove govori činjenica kako je od kraja 1990. do sredine 1991. godine emitirao emisiju *Ekologija* u kojoj se pričalo o toj praksi i svim problemima vezanima uz tu temu, naravno sa stručnjacima iz tog polja. Najčešće emitirane emisije prikazane su u Tablici 10.

Tablica 10 Emisije do ratnih 90-ih

Emisija	Tematika	Trajanje (min)
Bjelovarske novosti	lokalne vijesti	15
Urednikov sat	sport	60
Kava sa šlagerom	glazba	25
Čestitke, pozdravi i želje	kontakt emisija	60
Dnevnik Radio Bjelovara	vijesti	15
Misli iz Biblije	religija	30
Ekologija	ekologija	60

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

Reklame se i dalje pojavljuju u programskom sadržaju radija, prikazano u Tablici 11. Reklamni sadržaji se više ne pojavljuju u tolikoj mjeri kao 70-ih godina tako da sada zauzimaju manje od 10 % programskog sadržaja.

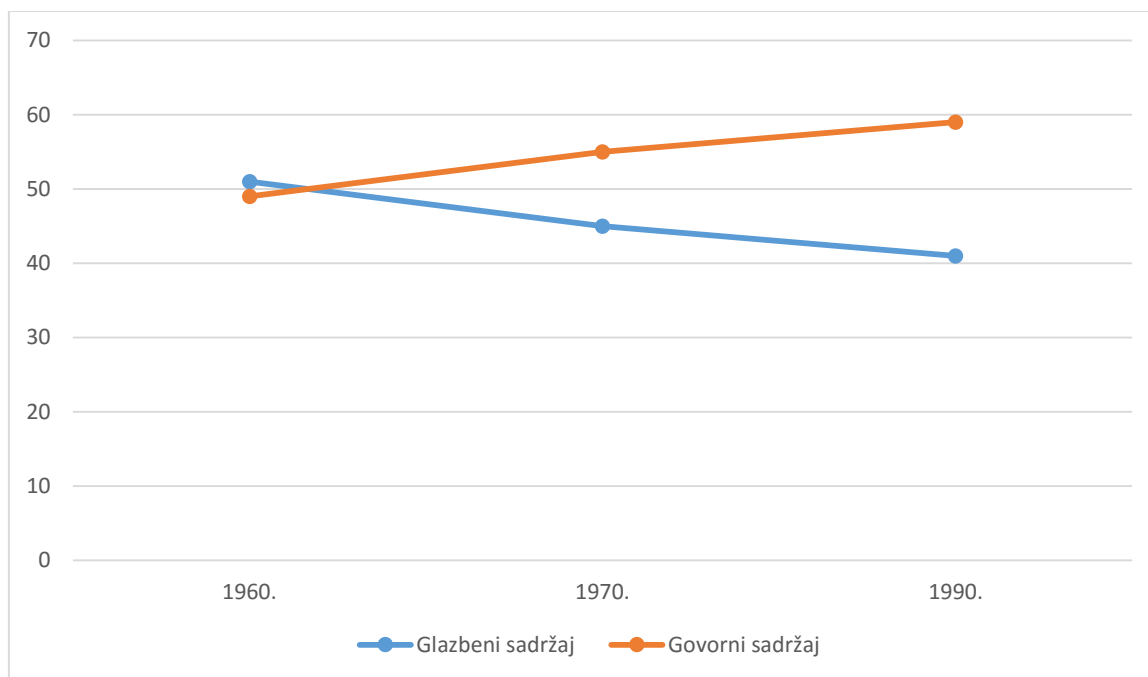
Tablica 11 Reklamne emisije 90-ih

Godina	Naziv reklamne emisije	Trajanje (min)	Programski postotak
1990.	Reklame	15	6 %
1991.	Reklamni butik + Reklamni butik II	20 + 30	8 %

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

Početkom 90-ih godina glazba zauzima tek 41 % radijskog programa dok se vijesti i govorne emisije mogu čuti u ostatku programa. Pad glazbenog sadržaja i rast govornog sadržaja od 1960-ih do početka 1990-ih prema analizi programa Radio Bjelovara vidljiv je u Grafičkom prikazu 4.

Grafički prikaz 4 Pad udjela glazbenog sadržaja i rast udjela govornog sadržaja od 1960-ih do 1990-ih

Izvor: obrada autorice (prema: Bjelovarski list)

Za vrijeme Domovinskog rata, radio je igrao ključnu ulogu jer je pozivao sve slušatelje da se uključe u razne akcije provođene s ciljem pomaganja ratom zahvaćenom stanovništvu ili čak u pozivanju dragovoljaca branitelja. Igranjem ključne uloge informiranja, postao je smetnja Beogradu, odnosno Radio Beogradu koji je smatrao kako radio provodi proustašku politiku i zagovara takav programski sadržaj te je u službi dnevne politike jer nije prenosio sadržaj koji je prenosio Radio Beograd navodi Gabrijel (1991: 11).

Godine 1991. studio Radio Bjelovara seli se u prostorije bivšeg Omladinskog doma na Kvaternikovom trgu.

8.3. Poslijeratne godine i prvo desetljeće novog tisućljeća

Radio emitira svoj program i za vrijeme rata u vidu glazbenih budnica i domoljubnih pjesama. 2000. godine mijenja ime u Bjelovarsko-bilogorski radio (poznatiji kao BBR) te kao takav emitira svoj program iz istih prostorija bivšeg Omladinskog doma iz kojih od 1991. godine emitira i Radio Bjelovar. BBR je bio pod županijskom koncesijom te u većinskom privatnom vlasništvu (vlasništvo od 80 %), Grad Bjelovar imao je 19,1 % udjela u vlasništvu, a manje od 1 % bilo je u vlasništvu bivše zaposlenice Gordane Sever navode Sedlar i Tuškan (2013: 9).

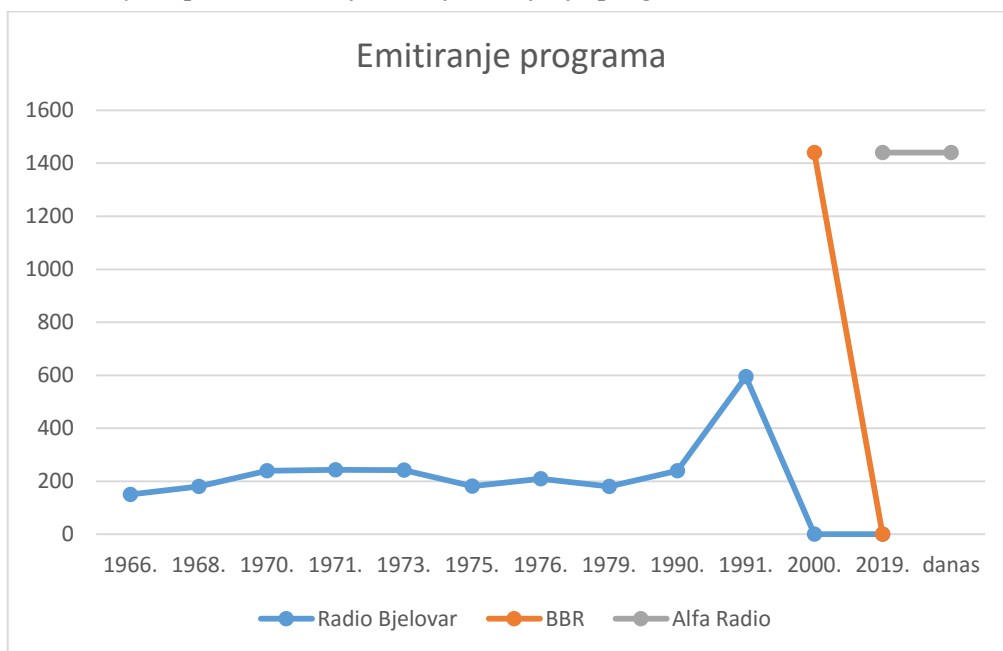
Nažalost, BBR po programskom sadržaju nije bio dosljedan Radio Bjelovaru. Radio Bjelovar emitirao je različite emisije, javljanja uživo, razgovore sa stručnjacima dok je na BBR u velikoj mjeri djelovala komercijalizacija. Program se BBR-a sastojao većinski od reklama i glazbenih brojeva. Informativni program svodio se na vijesti iz zemlje i svijeta Media Servisa šest puta dnevno, svaki puni sat od 7 do 9 sati te u 12, 15 i 17 sati. Dok su se u 10, 11, 13 i 14 sati mogle čuti lokalne vijesti. Od vlastitih emisija ističu se *Županijski dnevnik* koji se emitirao svakoga dana u 16 sati. Najpoznatije kontakt-emisije bile su *Jesen života*, emisija za umirovljenike, i *Klub slušatelja BBR-a* navode autorice (2013: 11).

8.4. Današnji procvat komercijalizacije

BBR je 2019. godine otišao u stečaj jer se nakon smrti prvotnog vlasnika pojavio problem financijskih sredstava. Iste godine koncesiju je dobila tvrtka Alfa d.o.o. Alfa radio danas emitira svoj zabavno-informativni program na 100,1 MHz iz istih prostorija iz kojih je prvotno emitirao Radio Bjelovar, a zatim i BBR. Program je koncipiran kroz javljanje voditelja četiri puta u satu i obradi aktualnih i zabavnih tema. Program je sastavljen od pet programskih dijelova u jednom danu: Alfa jutro, Alfa prijepodne, Prvo glazba (dva sata glazbe), Alfa poslijepodne, Alfa večer. Informativni se program sastoji od lokalnih vijesti koje se emitiraju na svaki puni sat te vijesti iz zemlje i svijeta, tzv. *flash news* koje se emitiraju na pola sata. Alfa vikend poseban je segment programa u kojem se svakoga vikenda odabiru određeni izvođači čija će se glazba puštati u subotu ili nedjelju. Primjerice, vikend nakon Dana žena u subotu su se na Alfa radiju mogle čuti samo hrvatske, a u nedjelju samo strane izvođačice. U slučaju praznika ili blagdana koji se obilježava usred tjedna, Alfa radio ga tretira kao da je nedjeljni program (minimalan govorni dio s mnogo glazbe) kao što je to činio i Radio Bjelovar.

Frekvencija Radio Bjelovara, kasnije BBR-a i Alfa radija je kroz godine mijenjala trajanje vremena emitiranja programa kako je prikazano u Grafičkom prikazu 5. U početku se program emitirao četiri sata, a porastom znanja i modernizacijom radijske tehnologije emitiranje je bivalo sve duže i duže. Tako se malim koracima došlo do cjelodnevnog emitiranja koje poznajemo danas.

Grafički prikaz 5 Promjene duljine trajanja programa od 1966. do danas

Izvor: obrada autorice (prema Bjelovarski list)

Radio je Bjelovar tijekom godina mijenjao valne duljine emitiranja najčešće zbog smetnji i miješanja programa s programima drugih radijskih stanica. Od 1966. godine pa do 1991. godine valnu duljinu je promijenio čak šest puta što se može vidjeti u Tablici 12. Današnji Alfa radio emitira na 100,1 MHz, a tu je frekvenciju naslijedio od Bjelovarsko-bilogorskog radija.

Tablica 12 Promjene valnih duljina

Godina	1966.	1967.	1975.	1984.	1989.	1991.
Valovi emitiranja	247,1 m ili na 1214 kllz	371 m	777 KHZ	981 kllz	104 MHz	93,9 MHz

Izvor: obrada autorice (prema Bjelovarski list)

9. ZAKLJUČAK

Radio je oduvijek bio medij kojeg je karakterizirala velika brzina prijenosa informacija za razliku od tiskovina i kasnije televizije. O radiju se više istražuje od početka 20-ih godina 20. stoljeća kada s emitiranjem započinje stanica KDKA u Americi. Nakon Amerike, sve su zemlje htjele imati takvu tehnologiju za svoje potrebe stoga se radiovalovi pojavljuju i u Velikoj Britaniji, Italiji, Njemačkoj, ali i Jugoslaviji. Radijska djelatnost teško doživljava procvat zbog tadašnje vlasti i restriktivnih mjera koje se provode pri informiranju građana. Ulaskom demokracije u medijske sfere, početkom 90-ih godina prošloga stoljeća, radio postaje jednim od važnijih izvora informacija, a vrlo važnu ulogu igra i za vrijeme Domovinskog rata kada postaje sredstvo emitiranja domoljubnih pjesama, ali i sredstvo humanitarne pomoći za ratom pogođeno stanovništvo. Radijski program karakterizira radijsko novinarstvo kojemu je dugo vremena trebalo da postane kvalitetno i da se odcijepi od klasičnog tiskovnog novinarstva.

U ovome završnome radu naglasak je stavljen na radiofoniju bjelovarskog područja s naglaskom na činjenice iz članka Bjelovarskog lista. Pionir bjelovarske radiofonije je Radioklub *Nikola Tesla* koji je za vrijeme komunističke vlasti bio jedan od najboljih amaterskih radioklubova u Jugoslaviji, a to dokazuju brojna priznanja koja su dobivena na različitim natjecanjima u radiofoniji. Dvadesetak godina nakon što je oformljen RK *Nikola Tesla* s emitiranjem započinje Radio Bjelovar tako da je na neki način RK *Nikola Tesla* postavio temelje za razvoj radiofonije u Bjelovaru kroz znanja o radijskoj tehnici i time je potvrđena H1. Kako se lokalna radiofonija razvijala i stanovništvu je slušanje radija postajala jedina razbibriga od teškog fizičkog ili drugog posla tako se i povećavao broj radiopostaja u vlasništvu privatnih osoba. Bilježi se skok od 80 postaja iz 1958. na 17 000 radiopostaja 1974. godine što potvrđuje H2.

U počecima emitiranja, Radio Bjelovar mijenja sadržaj svojega programa stoga 60-ih u program uvodi blok stalnih emisija koje se emitiraju svakoga dana u istom terminu. Stalne su emisije bile *Lokalne obavijesti*, *ZRP poručuje*, *Bjelovarska kronika*, *Čestitke*, *pozdravi i poruke*. Ovime se potvrđuje H3. *ZRP poručuje* emisija je reklamnog sadržaja. Reklamni sadržaj sve više dolazi do izražaja kako se stvara potrošačko društvo tako da raste njegov sadržaj u programu. Godine 1966. reklame zauzimaju tek 13 % sadržaja, a 10 godina nakon, odnosno 1976. čak 38 %. 70-e su godine označile porast količine reklamnog sadržaja u programu lokalnog radija čime se potvrđuje H4. 90-ih se godina količina reklamnog sadržaja u eteru smanjuje na ispod 10 % programa, odnosno 6 % 1990. i 8 % 1991. Drastično smanjenje reklama u odnosu na 70-e potvrđuje H8.

Radio je Bjelovar kroz godine svojega emitiranja imao različite emisije vlastite produkcije. 60-ih godina prošloga stoljeća najviše se spominju *Iz biblioteke društveno-ekonomske i političke literature*, *Tražimo najveselije selo*, *Proizvođači – potrošačima*, *Omladinska emisija* i *Emisija za esperantiste*. 70-ih se ističu *Građani o svome gradu*, *Kronika dana i danas u Bjelovaru*, *Tribina predsjednika*, *Emisija za selo*, *Kulturni mozaik*, 42 47. Krajem 70-ih se također događa preokret u emitiranju programskog sadržaja. Program se više ne emitira kroz različite emisije svakoga dana već je svaki dan tematski, primjerice ponedjeljkom o sportu, utorkom o udruženom radu, a srijedom o radu i životu u mjesnim zajednicama, četvrtak je bio rezerviran za teme iz Bjelovarca, petak je bio posvećen zabavi, a program u subotu su slušali mladi jer je bio posvećen njima. Time se potvrđuje H5. Glazba je 60-ih godina zauzimala malo više od 50 % sadržaja, a početkom 90-ih glazbeni sadržaj zauzima tek 41 % programa što potvrđuje H6. Sve do 90-ih godina, Bjelovarski list objavljuje vrlo malo programskog sadržaja, ali od onoga što se može pronaći izdvajaju se emisije *Urednikov sat*, *Kava sa šlagerom*, *Čestitke, pozdravi i želje*, *Misli iz Biblije*, *Ekologija*.

Od početka emitiranja Radio Bjelovar emitira preko dana i to u prosjeku 3 sata. 90-ih godina radio produljuje dnevno emitiranje (od 14.00 do 18.00), ali se uvodi i noćno emitiranje četvrtkom i petkom od 19.00, a subotom od 20.00 sati i tako potvrđuje H7.

Nakon prestanka rada Radio Bjelovara, na sceni se pojavljuje BBR čiji se program najvećim dijelom sastojao od reklama i glazbenih brojeva. Reklame su oduvijek postojale u radijskom eteru, u nekim periodima ih je bilo u većem omjeru, a nekada u manjem. Do početka 90-ih, Radio Bjelovar čak 5 puta mijenja valne duljine emitiranja programa zbog napretka tehnologije i miješanja stanica s ostalim piratskim stanicama. Time se potvrđuje H10.

Danas u bivšim prostorijama Radio Bjelovara djeluje Alfa radio čiji se program značajno razlikuje od programa Radio Bjelovara. Program danas traje 0 - 24, komercijalnog je karaktera i većinu programskog sadržaja zauzima domaća i strana glazba. Analizirajući povijest emitiranja lokalnog radija, dolazi se do zaključka kako su kroz godine (od 1966. godine) mediji uvijek bili pod utjecajem politike i vlasti. Mijenjanjem političkih stranaka i slabljenjem restrikcija te cenzure, ali i napretkom tehnologije povećava se trajanje emitiranja programa lokalnog radija čime se potvrđuje H9.

Prema razvitku radijskog programa u Bjelovaru, vrlo lako se može pratiti i razvoj radijskih stanica u drugim dijelovima Republike Hrvatske. Mediji postaju neovisni tek dolaskom demokracije i komercijalizacije, a do te točke u svim sferama medijskog sadržaja vladaju restrikcije i nametanja političkih i drugih javnih mišljenja.

10. LITERATURA

1. Adena, M., Enikolopov, R., Petrova, M., Santarosa, V., & Zhuravskaya, E. (2015). Radio and the Rise of The Nazis in Prewar Germany. *The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 130, str. 1885–1939. <https://academic.oup.com/qje/article-abstract/130/4/1885/1916582?login=false> (pristupljeno 18.4.2024.)
2. Al-hassan, S., Andani, A. i Abdul-Malik, A. (2011). The Role of Community Radio in Livelihood Improvement: The Case of Simli Radio. <https://journals.openedition.org/factsreports/869> (pristupljeno 8.5.2024.)
3. Badenoch, A. (2005). Making sunday what it actually should be: sunday radio programming and the re-invention of tradition in occupied Germany 1945–1949. *Historical Journal of Film, Radio and Television*. Vol. 25, str. 577–598. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01439680500262975> (pristupljeno 18.4.2024.)
4. Đukić, M, Barić Šelmić, S., Levak, T. (2024). Sustainability of Croatian local radio stations in contemporary media environment. Conference presentation, 6th International Scientific Conference European Realities – Sustainability, Academy of Arts and Culture in Osijek, 2024
5. Basara, I. (2019). Promocija društveno odgovornoga poslovanja kao rezultat suradnje privatnog sektora i lokalnog medija. Studija slučaja – radijska emisija „Dobar primjer“. https://www.researchgate.net/profile/Iva-Kleplic/publication/344353471_THE_IMPACT_OF_STATE_AND_ACTIVITIES_IN_ORGANIZATIONS_ON_BARRIERS_REPRESENTATION_AND_SUCCESS_OF_WOMEN_AS_TOP_MANAGERS/links/5f6b71d2a6fdcc008636c6c2/THE-IMPACT-OF-STATE-AND-ACTIVITIES-IN-ORGANIZATIONS-ON-BARRIERS-REPRESENTATION-AND-SUCCESS-OF-WOMEN-AS-TOP-MANAGERS.pdf#page=13 (pristupljeno 8.5.2024.)
6. Bjelovarski list. (1966). Tražimo najveselije selo. *Bjelovarski list*. Br. 47, str. 4 <https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=93&godina=1966&broj=000047&E=> (pristupljeno 16.5.2024.)
7. Bjelovarski list. (1975). Govorne emisije. *Bjelovarski list*. Br. 4, str. 6. <https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=93&godina=1975&broj=000004&E=> (pristupljeno 29.6.2024.)

8. Bjelovarski list. (1980). Novi odašiljač Radio Bjelovara. Bjelovarski list. Br. 11, str. 1
<https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=93&godina=1980&broj=000011&E=>
(pristupljeno 15.5.2024.)
9. Budimir, S. (1990). Novo ime. Bjelovarski list. Br. 51, str. 28
<https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=93&godina=1990&broj=000051&E=>
(pristupljeno 17.4.2024.)
10. CBS. (2024). <https://www.cbsnews.com/> (pristupljeno 18.4.2024.)
11. Čikač, L. (2020). Održivost lokalnih radijskih postaja. Završni rad. Koprivnica: Sveučilište Sjever.
file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/cikac_lucija_odrzivost_lokalnih_radio_postaja_završni_rad.pdf (pristupljeno 8.5.2024.)
12. Craig, S. (2004). How America Adopted Radio: Demographic Differences in Set Ownership Reported in the 1930-1950 U.S. Censuses. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*. Vol. 48, no. 2, str. 179. – 195.
https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15506878jobem4802_2 (pristupljeno 17.4.2024.)
13. Č. Z. (1984). Među aktivnijima u zemlji. Bjelovarski list. Br. 10, str. 10
<https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=93&godina=1984&broj=000010&E=>
(pristupljeno 30.5.2024.)
14. DuList. (2022). PROSLAVILI 80. ROĐENDAN 'Radio Dubrovnik će zauvijek imati svoju frekvenciju u srcima slušatelja'. <https://dulist.hr/proslavili-80-rodendan-radio-dubrovnik-ce-zauvijek-imati-svoju-frekvenciju-u-srcima-slusatelja/761194/>
(pristupljeno 8.5.2024.)
15. Dunn, A. (2003). Telling the Story: Narrative and radio news. *Radio Journal: International Studies in Broadcast & Audio Media*, 1(2), 113–127.
<https://intellectdiscover.com/content/journals/10.1386/rajo.1.2.113/0?crawler=true>
(pristupljeno 8.5.2024.)
16. Gabrijel. (1991). Četnički band aid. Bjelovarski list. Br. 47, str. 11
<https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=93&godina=1991&broj=000047&E=>
(pristupljeno 16.5.2024.)
17. Galdi, R., Pietra, F., & Savini, A. (2010). Radio broadcasting and its political use in Italy between the two world wars. 2010 Second Region 8 IEEE Conference on the History of Communications. <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/5735275>
(pristupljeno 17.4.2024.)

18. Glazba.hr. (2024). Radiotelevisione Italiana danas slavi 70 godina televizije. <https://glazba.hr/vijesti/rai-radiotelevisione-italiana-70-televizija/> (pristupljeno 17.4.2024.)
19. Grad Grubišno Polje. (2014). Radio Grubišno Polje d.o.o. <https://grubisnopolje.hr/gradske-tvrtke-i-ustanove/detaljnije/radio-grubisno-polje-d.o.o> (pristupljeno 29.4.2024.)
20. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. (2013. – 2024). Radioamaterizam. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/radioamaterizam> (pristupljeno 8.5.2024.)
21. Hrvatski radioamaterski savez. (2018). Pojmovi u radioamaterizmu. <https://www.hamradio.hr/pojmovi-i-znacjenja/> (pristupljeno 8.5.2024.)
22. Institut za razvoj i međunarodne odnose Zagreb. (2017). Analiza tržišta elektroničkih publikacija. <https://www.aem.hr/wp-content/uploads/2018/11/IRMO-Analiza-tr%C5%BEi%C5%A1ta-elektroni%C4%8Dkih-publikacija.pdf> (pristupljeno 8.5.2024.)
23. Kovačić. Z. (2019). Bila jednom radio Bilogora... <https://mediadaily.biz/2019/04/29/bila-jednom-radio-bilogora/> (pristupljeno 29.4.2024.)
24. Martinčević, Darko. (2024). Intervju o percepciji i sadržaju lokalnih radijskih postaja u Bjelovaru. 24.5.2024. Orovac.
25. Menduni, E. (2004). An unheard story? The challenge for radio studies in Italy. *Radio Journal:International Studies in Broadcast & Audio Media*. Vol. 2, str. 15–26. <https://intellectdiscover.com/content/journals/10.1386/rajo.2.1.15/0> (pristupljeno 18.4.2024.)
26. Mučalo, M. (2002). *Radio u Hrvatskoj: Povijesno-pravni razvoj radija u Hrvatskoj*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti u Zagrebu.
27. Mučalo, M. (2010). *Radio – Medij 20. stoljeća*. Zagreb: AGM.
28. Mučalo, M. (2011) *Radio*. U: Peruško, Z., *Uvod u medije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, str. 109 – 141.
29. Nollet, K. E., & Ohto, H. (2013). When all else fails: 21st century Amateur Radio as an emergency communications medium. *Transfusion and Apheresis Science*, 49(3), 422–427. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1473050213002784>
30. OIV Digitalni signali i mreže. (2024). DAB+ Digital Radio. <https://oiv.hr/hr/usluge-i-platforme/oiv-dabplus-digital-radio/> (pristupljeno 26.5.2024.)

31. Politis, D., Nikiforos, A., Aleksić, V. (2018). Differences in Radio Broadcasting between Europe and America: two Separate Models and the Advent of the Digital Audio Broadcasting System. [http://www.ftn.kg.ac.rs/konferencije/tie2018/Radovi%20TIE%202018/EN/4\)%20Session%203%20-%20Engineering%20Education%20and%20Practice/S308_027.pdf](http://www.ftn.kg.ac.rs/konferencije/tie2018/Radovi%20TIE%202018/EN/4)%20Session%203%20-%20Engineering%20Education%20and%20Practice/S308_027.pdf) (pristupljeno 17.4.2024.)
32. Radio. (1946). Č.A.V. – „Češkoslovensty amateri Vsylači“ br. 4, str. 127. <https://library.foi.hr/dbook/cas.php?B=1&item=S00007&godina=1946&broj=00004>
33. Rodero, E. (2012). A comparative analysis of speech rate and perception in radio bulletins. *Text & Talk*, 32(3) <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/text-2012-0019/html>
34. Sabol, Ž. (1966). Bjelovarski list: Na valu 247,1 m. Br. 35, str. 4 <https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=93&godina=1966&broj=000035&E=> (pristupljeno 8.5.2024.)
35. Sapunar, M. (2002). Opća povijest novinarstva: Radijsko novinarstvo. Zagreb: ITG.
36. Sapunar, M. (2004). Osnove znanosti o novinarstvu: Organizacija medija. Zagreb: ITG.
37. Sedlar, M., Tuškan, M. (2013). Bjelovarsko-bilogorski radio. Seminarski rad. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. <https://www.scribd.com/doc/134355396/BBR-Seminar> (pristupljeno 16.5.2024.)
38. Skroban, Željko. (2024). Intervju o percepciji i sadržaju lokalnih radijskih postaja u Bjelovaru. 15.3.2024. Patkovic.
39. Spence, P. R., McIntyre, J. J., Lachlan, K. A., Savage, M. E., & Seeger, M. W. (2011). Serving the Public Interest in a Crisis: Does Local Radio Meet the Public Interest? *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 19(4), 227–232. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-5973.2011.00650.x> (pristupljeno 8.5.2024.)
40. Stojković, R. (1988). Živost programa – zadovoljstvo slušalaca. *Bjelovarski list*. Br. 3, str. 5 <https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=93&godina=1988&broj=000003&E=> (pristupljeno 16.5.2024.)
41. Streibert, T. C., & Lewis, F. (1941). Radio as a News Medium. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 213, str. 54–61. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/000271624121300109?journalCode=anna> (pristupljeno 17.4.2024.)

42. Š. I. (1968). Dvije osmice – poljubac. Bjelovarski list. Br. 49, str. 5
<https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=93&godina=1968&broj=000049&E=>
(pristupljeno 30.5.2024.)
43. Š. M. Bjelovarski list. (1966). Iz biblioteke društveno-ekonomske i političke literature.
Br. 46, str. 4
<https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=93&godina=1966&broj=000046&E=>
(pristupljeno 16.5.2024.)
44. Vucić, A. (2018). Ratno radijsko izvješćivanje u RH. Završni rad. Koprivnica:
Sveučilište Sjever.
<https://repositorij.unin.hr/islandora/object/unin%3A1926/datastream/PDF/view>
(pristupljeno 18.4.2024.)
45. V. M. (1992). Svaku put počinje prvim korakom. Bjelovarski list. Br. 28, str. 8
<https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=93&godina=1992&broj=000028>
(pristupljeno 16.5.2024.)

11. PRILOZI

11.1. Popis tablica

Tablica 1 Radio postaje koje je osnovao radio Zagreb do 1968. godine.....	9
Tablica 2 Emisije do 1970.	21
Tablica 3 Prosječno trajanje govornih emisija, vijesti i glazbe 60-ih i 70-ih.....	22
Tablica 4 Glazbene emisije do 80-ih.....	23
Tablica 5 Stalne emisije 60-ih.....	23
Tablica 6 Emisije od 70-ih do 80-ih.....	25
Tablica 7 Promjene vremena emitiranja 70-ih.....	26
Tablica 8 Reklamne emisije 70-ih.....	27
Tablica 9 Promjene vremena emitiranja 90-ih.....	29
Tablica 10 Emisije do ratnih 90-ih.....	30
Tablica 11 Reklamne emisije 90-ih.....	30
Tablica 12 Promjene valnih duljina.....	33

11.2. Popis slika

Slika 1 1. program Radio Bjelovara, 1. svibnja 1966. godine.....	12
--	----

11.3. Popis grafičkih prikaza

Grafički prikaz 1 Rast broja radiopostaja od 50-ih do početka 70-ih.....	17
Grafički prikaz 2 Usporedba postotnih odnosa govora i glazbe 70-ih godina prema Bjelovarskom listu i prema analizi.....	25
Grafički prikaz 3 Prosječni porast reklamnog sadržaja u programu radija od 1966. do 1976. 28	
Grafički prikaz 4 Pad udjela glazbenog sadržaja i rast udjela govornog sadržaja od 1960-ih do 1990-ih.....	31
Grafički prikaz 5 Promjene duljine trajanja programa od 1966. do danas.....	33